

Forum navale

*Skrífter utgívna av
Sjóhístoríska Samfundet*

Nr 41

Sjöhistoriska Samfundet

- . . . har som målsättning att bidra till utforskandet av sjöhistorien, i första hand den svenska, i alla dess sammanhang och former*
- . . . utger tidskriften Forum navale samt dessutom i mån av medel separata skrifter*
- . . . anordnar sammankomster för medlemmarna med föredrag i sjöhistoriska ämnen*

Samfundets adress är Box 10233, 100 55 Stockholm. Postgiro: 15 65 19-1. (Årsavg. f. n. kr. 60:–) Telefon: 08/782 69 80.

Samfundets medlemmar kan under ovan angiven adress till nedsatta priser, angivna nedan, beställa följande skrifter: "Forum navale" nr 1 t. o. m. 20 (10:– per st.), "Skeppshövudsmän vid örlogsflottan under 1500-talet" av Hjalmar Börjeson och Georg Hafström (4:–) samt "Svensk sjöhistorisk litteratur 1800–1943" av Uno Willers (10:–).

Manuskript till Forum navale sändes under adress: förste arkivarie Lennart Rosell, Sjöhistoriska Samfundet, Box 10233, 100 55 Stockholm.

Forum navale

*Skrífter utgívna av
Sjöhistoríska Samfundet*

Nr 41

*Utgives med stöd av
Kungl. Patriotiska sällskapet och
Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet*

Axel Abrahamsons Tryckeri AB, Karlskrona 1986

Innehåll

<i>Lars Ericson</i> , Stockholm och flottrustningarna i början av 1600-talet. Ett bidrag till kännedomen om hemmafronten och krigsansträng- ningarna under tidig stormaktstid	5
<i>John B Hattendorf</i> och <i>Gunnar Sundell</i> , Med sjönvinden till Newport. De första svenskarna vid US Naval War College. (English Summary) ..	30

STOCKHOLM OCH FLOTTRUSTNINGARNA I BÖRJAN AV 1600-TALET.

Ett bidrag till kännedomen om hemmafronten och krigsansträngningarna under tidig stormaktstid

av arkivarie Lars Ericson

Frågan om hur Sverige lyckades uppnå och sedan för flera decennier upprätthålla en stormaktsställning har länge sysselsatt forskningen. Alltmer har uppmärksamheten kommit att riktas på hur man förmådde försörja de stora militära styrkor som sattes upp i Baltikum och på kontinenten¹ och därmed i förlängningen hur dessa bevisligen mycket stora krigsansträngningar påverkade hemmafronten.

Undersökningar har visat att det främst var krigen mot Polen på 1620-talet som var betungande för den svenska befolkningen, medan skattetrycket i viss mån lättade och soldatutskrivningarna minskade till en del efter 1632. I fortsättningen fördes en betydande del av kriget i Tyskland med värvade trupper som också försörjdes på tysk mark. Detta innebar inte att trycket på den svenska befolkningen hävdes, men det torde i alla fall ha lättat en del. Detta var dock delvis framtvingat av omständigheterna, då dryga skatter och soldatutskrivningar hade drivit fram en svår situation i början av 1630-talet. Man har beräknat att det svensk-finska riket enbart mellan Rigas erövring 1621 och slaget vid Lützen 1632 förlorade i runda tal 50 000 stupade soldater, av en samlad befolkning på runt en miljon.²

Sådana oerhörda förluster slog naturligtvis mycket hårt på lokalsamhället. Av de 255 män i Bygdeå socken i Västerbotten som kom att tjänstgöra som soldater under 1620- och 30-talen, stupade hela 215 stycken medan ytterligare sex blev invalidiserade.³ Det är inte att förvåna sig över att många soldater, trots hårda straff, rymde under sådana omständigheter. En undersökning från Finland visar att medan det 1635 fanns uppskattningsvis 12 000 finländska soldater i de svenska arméerna i Tyskland, befann sig hela 5 000 på rymmen i hemlandet.⁴ Dessa problem gällde naturligtvis i lika hög grad flottan, där den påtagliga risken att råka ut för en drunkningsdöd säkert ökade många utskrivnas motvilja mot tjänstgöringen.

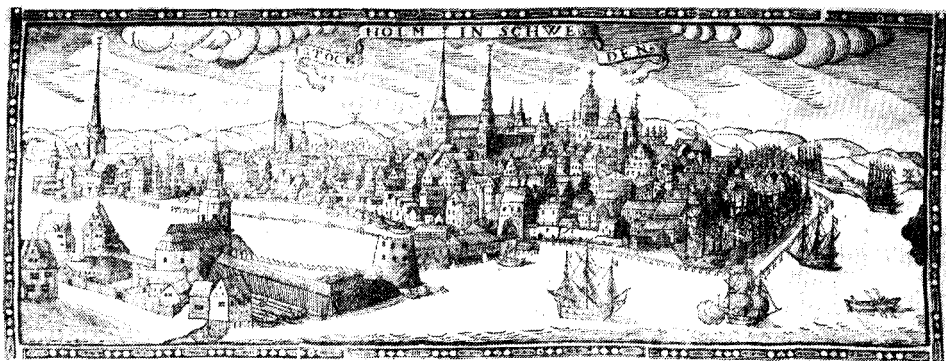
Flottan expanderade kraftigt under Gustav II Adolfs tid. Numerärt byggdes den ut till att i mitten av 1630-talet omfatta ett trettiotal större örlogsskepp.

Fem år senare bestod den av 40 örlogsskepp, 40 galejor, jakter och andra mindre fartyg samt ett antal små farkoster, de s. k. ladjorna. Därmed kom flottan att materiellt sett bli starkare än under sin förra storhetstid under 1560-talet.

Det tidiga 1600-talet innebar också betydande förändringar i själva strids-tekniken genom att äntringsstriden nästan helt försvann och därmed kom stor vikt att läggas vid manövrering och förmågan vid artilleristrid. Det är ingen tillfällighet att strävan efter kraftigt bestyckade fartyg som *Wasa* var högst påtaglig vid denna tid.

Även personellt gjordes stora framsteg då en mera fast sjöofficerskår skapades. Tidigare hade anställningarna enbart knutits till ett sjötåg eller en viss seglationsperiod, men nu kom de att göras fastare samtidigt som ett detaljerat system för gradering av befälet och dess uppgifter utarbetades. Manskaper rekryterades genom utskrivning i sjöstäder och kustlandskap och på 1620-talet infördes på vissa håll ett ständigt båtsmanshåll som innebar att ett hemman som anskaffade en båtsman befriades både från utskrivning och en del av kronoskatten. Städerna kom också att åta sig att hålla fasta förband av båtsmän mot att även de slapp utskrivningen.

Flottans huvudstation låg länge på nuvarande Blasieholmen i Stockholm, men flyttades under denna tid till den ö som sedan dess burit namnet Skeppsholmen. Utifrån det högsta befälet för dessa anläggningar, med den s. k. holmamiralen i spetsen, växte den centrala marina myndigheten amiralitetskollegium fram och stadfästes genom 1634 års regeringsform.⁵

Stockholm sett från Mosebacke 1637. Innanför pålkransen trängs fartygen längs Skeppsbron samtidigt som bebyggelsen har börjat växa ut på malmarna. Träsnitt av Henrik Keyser d.y. Kungliga biblioteket.

Stockholm var således huvudbasen för flottan under 1600-talets första decennier och kom ju så att förbli ända till flyttningen till Karlskrona 1680.⁶ Staden var Sveriges största men ändå ganska liten internationellt sett. I början av 1580-talet torde Stockholm ha hyst 7 500–8 000 invånare, men under 1600-talets första hälft skedde en kraftig expansion som ledde till att den i slutet av 1680-talet hyste mellan 55 000 och 60 000 invånare.⁷ Bakom denna kraftiga expansion låg delvis den ökade aktivitet på många områden som Sveriges stormaktsställning förde med sig för dess huvudstad, men också det faktum att kronan och då inte minst Gustav II Adolf och rikskanslern Axel Oxenstierna satsade mycket målmedvetet på att utveckla Stockholm.⁸

Stockholm var ingalunda enhetligt. På Södermalm och i ännu högre grad i staden mellan broarna dominerades befolkningen av borgerliga handelsmän och hantverkare. På Norrmalm däremot utgjordes en betydande del av befolkningen av båtsmän, soldater, arbetskarlar vid artilleriets verkstäder och flottans varv i skeppsgården på Blasieholmen, slottstjänare, adelstjänare och en stor mängd lösdrivare. Många av de svenska och värvade arméförband som fördes till Stockholm för att transporteras vidare till någon av fronterna, förlades också ofta på den norra malmen. Stadsdelen kom också att åren 1602–1635 utgöra en egen stadsbildning styrd av sina egna borgmästare och rådmän.⁹

Flottan betydde således oerhört mycket för Stockholm. Inkvarteringar och utskrivningar av båtsmän tillhörde pålagorna, samtidigt som den marina verksamheten gav en injektion åt stadens näringsliv. Ett mycket stort antal personer fick arbete vid flottans olika anläggningar. En av stadens största arbetsplatser vid denna tid var skeppsgården med dess varvs- och reparationsanläggningar. Här fanns åtminstone vid vissa tillfällen 300 anställda i början av seklet.¹⁰

I det följande ska studeras hur Stockholm reagerade på de ökade pålagor som följde med flottans expansion från sekelskiftet 1600 till början av 1630-talet. De sannolikt mera positiva effekterna på stadens näringsliv är förvisso också de värda en undersökning, men en sådan blir av en sådan omfattning att den faller utanför ramen för denna studie. Istället koncentreras här uppmärksamheten på kronans försök att få staden att bidra till flottrustningarna personellt och materiellt och hur staden och dess borgare reagerade på detta.

Det bör genast poängteras att källmaterialet är mycket sprött för delar av denna undersökning. Framför allt är det avsaknaden av fullständiga rullor över det manskap som uttogs till båtsmän från Stockholm som saknas. Därför torde man kunna utgå ifrån att vad som här kommer fram om stadens bi-

drag till flottan med all säkerhet är minimisiffror om än sannolikt i de flesta fall mycket nära de faktiska siffrorna.

Sammanblandningen av stadens och flottans intressen framgår på många sätt, men det bör redan på detta stadium framhållas att detta förhållande i långa stycken symboliseras av den roll som Klas Fleming spelade. Denne var som riksamiral en drivande kraft bakom flottans utbyggnad under drottning Kristinas minderårighet, samtidigt som han i rollen som överståthållare aktivt verkade för Stockholms utveckling åren 1634–44.¹¹ Ett uttryck för detta var det 1624 grundade Barnhuset på Gråmunkeholmen (nuvarande Rid-darholmen) som dels var en inrättning för stadens föräldralösa barn, dels var en för flottan viktig anläggning där de intagna barnen fick tillverka segelduk, rep och luntor till marinen. Om denna anläggning vårdade sig Klas Fleming mycket.¹²

Genom sina dubbla roller som amiral och överståthållare i Stockholm, symboliserar Klas Fleming (1592–1644) såväl stadens som örlogsflottans expansion under den tidiga stormaktstiden. Porträtt av okänd konstnär på Karlbergs slott. Svenska porträttarkivet.

Utskrivningen av båtsmän

Utskrivningarnas omfattning i Stockholm är som redan sagts svåra att uppskatta, men klart är att de varit betydande. Dessutom hände det ofta att myndigheterna vid razzior grep de löskarlar man fick tag på och omedelbart förde dem till tjänst på flottan.¹³

Den 11 december 1605 samlades borgerskapet på rådhuset vid Stortorget för att få sig kungjort om hur de instundande utskrivningarna skulle gå till. Varje rote om 10 borgare skulle sätta upp en båtsman, varför vårdskrivaren (som skötte bokföringen av borgerskapets vakttjänst) och kämnärerna (en kombination av lägre domare och poliser) fick till uppgift att "schrifue borgerskapett i rothetall". Man var tydligen beredd på att borgarna inte helhjärtat skulle utgöra detta, varför det förklarades att de som "antingenn gensträfuige ähre, eller detta elliest ohörsambligenn försittia och försuma, måghe sielfue suara der till".¹⁴

Uppenbarligen var denna form av rotering i tiomannarotar grundläggande för utskrivningen av båtsmän i Stockholm. Roteringsmetoden fanns också i andra städer vid denna tid. Man skulle därvid också se till att båtsmännen togs ut bland de som bäst passade till sjöman och hos de borgare som hade flest anställda.¹⁵

Andra typer av rekryteringsmetoder förekom också, parallellt med de av riksdagen beslutade stora utskrivningarna. Den 17 oktober 1608 släpades en Johan Andersson från Strängnäs inför rätten på Stockholms rådstuga anklagad för stöld. Det visade sig att han hade stulit några silverskedar, en klänning, en jacka och ett par stövlar. Borgmästare och råd förklarade raskt att "thet skulle slåes halsiern på honom... och seden tages vti båtzmannehopen".¹⁶ Denna och andra notiser tyder på att det inte alltid var Guds bästa barn som fyllde leden i flottan.¹⁷

På Örebro riksdag 1610 beviljade borgarståndet att för var tiende borgare skulle en båtsman anskaffas. Dessutom skulle båtsmännen underhållas av städerna på vintern då flottan låg i hamn.¹⁸

Den 28 februari 1610 beordrade Karl IX Stockholms ståthållare Sven Månsson Eketrä, att genomföra en utskrivning i Uppland. Sven Månsson skulle "och wthi Stockholms Stadh och på Malmerne lathe holle ransakningh huadh löst folk som ther finnes, som huarcken wthi vår och Cronones tjänst sigh lathe bruke, ej heller medh Borgerskapet någon tunge draghe, och them alla vtskrifwa, och them som till Båtzmän kunne tiäne, them skall han lathe komme till vår Skipsgårdh, men dhe andre skall han alle till knechter

utskrifwe".¹⁹ Denna kungliga befallning presenterades av Sven Månsson för det församlade borgerskapet på rådhuset den 7 mars 1610.²⁰ Med dessa tvångsvärvingar till flottan är det helt följdriktigt att vikten av kontroll över de en gång utskrivna båtsmännen underströks i 1614 års instruktion för riksamiralen.²¹

Flera tillfälliga uppstånd av båtsmän från Stockholm tycks också ha tagits ut. När kronan i december 1615 begärde att staden skulle inkvartera och försörja 250 båtsmän, protesterade borgerskapet och hänvisade till "att de hade een stort part sielfue warit båtsmän och tiänt medh deres skutor och båthar i sommar".²²

Under alla förhållanden hölls efter riksdagsbeslut en ny utskrivning den 30 april 1617 enligt samma regler som tidigare. Borgerskapet skulle skrivas i rotar om tio man i varje, vilka sedan var och en skulle ställa upp en man.²³

Kompletteringsutskrivningar skedde också, t. ex. 1619 då i Stockholm nyutskrevs 26 båtsmän och på Norrmalm ytterligare 14 stycken.²⁴ Förteckningen över dessa båtsmän är skadad så att den inte kan dateras, men den torde kunna kopplas till en notis i Stockholms stads tänkebok den 14 juni 1619. Den dagen framfördes på rådstugan en förfrågan från amiralen som ville "weta huar the 22 båtsmän äre wegen tagne som borgerskapet hafua utläggt, att skaffa them tillstädens".²⁵ Uppenbarligen gick det inte alla gånger så fort att få stadens båtsmän att inställa sig till tjänstgöring.

Tydligen började man vid denna tid gå över till årliga utskrivningar av båtsmän för den 19 maj 1621 befalldes borgerskapet att de skulle "leffwerera iffrå sigh de båtsmän som the åhrligen hålla, och tillställa dem admiralen på Skeppshållmenn".²⁶

Vid ett möte i Stockholm 1629 kom dock landets städer överens med kronan om att man skulle ställa upp fasta förband av båtsmän och i gengäld slipa på ifrån de illa omtyckta utskrivningarna. Genom detta beslut infördes det fasta båtsmanshållet i städerna. Det kunde dock ha börjat bättre. Då den första uppsättningen av båtsmän mönstrades på Skeppsholmen, var man tvungen att byta ut mängder av soldater eftersom de befanns vara odugliga. I slutet av 1629 lovade därför städerna att ersätta de kasserade båtsmännen med "gode, dugelige och friske båtsmän". Ännu 1632 erkände borgarståndet att städerna inte höll sitt löfte från 1629, utan att både för få och för odugliga båtsmän hade sänts iväg. På riksdagen två år senare, 1634, lovade man också att sätta en karl istället om någon rymde från tjänsten, så att det utlovade antalet båtsmän skulle hållas komplett.²⁷

Inte heller i Stockholm nådde man upp till det utlovade antalet båtsmän.

På Elbfas porträtt av drottning Kristina 1637 syns Skeppsholmen genom fönstret med skogen av master som sticker upp. Längst till vänster skymtar även det nybyggda amiralitetshuset. Svenska porträttarkivet.

Staden hade förpliktat sig att ställa upp med 120 båtsmän,²⁸ men det faktiska antalet tycks ha varierat en hel del. År 1634 satte staden upp 38 båtsmän som erhöll nära 1 500 daler i lön, medan Norrmalm stod för 11 båtsmän.²⁹ Fyra år senare, 1638, hade Stockholm (som då även omfattade Norrmalm) endast 26 båtsmän som dock krävde 1 500 daler i lönekostnader. Av dessa 26 dog båtsmannen Knut Staffansson den 7 april 1638 varvid styrkans decimerades ytterligare.³⁰ Redan 1641 uppgick dock huvudstadens båtsmän och bösseskyttar (d. v. s. de armésoldater som tjänstgjorde på fartygen) till 100 man.³¹

Stockholm drabbades också indirekt av utskrivningar. Danvikens hospital, som administrerades av staden, finansierades till betydande del av ränteinkomster från sina gods. Av de 60 bönder som lydde under hospitalet i Uppland, utskrevs 1641 tre stycken.³²

Utifrån det ganska sporadiska källmaterialet kan man således konstatera att utskrivningarna av båtsmän i Stockholm under 1600-talets första decennier gick till så att stadens egna tjänstemän förtecknade befolkningen och delade in borgarna i rotar om tio man varje sommar. Under uppsikt av stadens råd, de båda kämnärerna och vårdskrivaren, såg man sedan till att varje rote skulle ställa upp med en man. Detta tycks dock inte alltid ha gått särskilt fort. När det fasta båtsmanshållet infördes från 1629 dröjde det uppenbarligen många år innan Stockholm förmådde sätta upp det antal båtsmän man lovat på riksdagen.

En viktig förklaring till varför staden inte lyckades med detta torde vara att staden samtidigt drabbades av andra pålagor som upplevdes som betungande.

Inkvarteringsbördan

Inkvarteringarna av soldater och båtsmän i städerna var en av de största tvistefrågorna mellan borgerskapet och kronan under hela 1600- och 1700-talen. Från städernas menigheter motsatte man sig starkt de stora omkostnader och den olägenhet det innebar att stora förband från tid till annan inkvarterades hos civilbefolkningen. Förutom husrum var man också tvungna att betala kostpengar och vissa andra avgifter till soldaterna. Till detta kom det orosmoment som de beväpnade trupperna utgjorde på städernas gator. Inte sällan kom man i bråk med borgare och mer än en soldat ställdes inför rätta på Stockholms rådstuga för stöld eller våldsbrott.

I februari 1630 klagade huvudstadens borgerskap över "thet gruffweliga Öffwerwålldh som Sålldaterna drifua med röffuande och siälände".³³ Trots flera sammanstötningar på Stockholms gator, ibland med dödsoffer som följd, gick det inte så långt som i Arboga i december 1612 då borgare och soldater drabbade samman i en strid som resulterade i tre döda borgare och en död soldat samt många sårade.³⁴

Stockholm, som ju var den största utskeppningshamnen av trupper till de olika fronterna och samtidigt flottans huvudstation, drabbades självfallet av stora inkvarteringar.

I början av 1615 klagade borgerskapet skriftligen hos Gustav II Adolf över

de kostnader det innebar att inkvartera de båtsmän som nu skulle förläggas till staden. Kungens svar var relativt positivt då han bestämde att staden, inklusive de båda malmarna, skulle härbärgera 250 båtsmän varav 28 skeppare och 16 arklimästare. Dessa 44 skulle vardera betalas med 20 öre per vecka av borgerskapet, medan de övriga 206 båtsmännen skulle erhålla 2 marker (d. v. s. 16 öre) per vecka.³⁵ Rådmannen och kämnären Sven Hansson Svan lugnade också borgerskapet i ett brev den 16 februari 1615 där han försäkrade att ingen båtsman skulle få lyfta mer än 2 marker i veckan och "huadh som the haffue tuingatt oss mera att wttgiffua, skall affkortes på then andre månaden".³⁶

Den 9 december samma år var det åter dags att inkvartera 250 båtsmän vilket, som framgått ovan, mötte våldsamma protester från borgerskapets sida. Efter diskussioner varvid frågan "hårt pådrefs av borgmästerna", lyckades dessa få sina borgare att gå med på att ge 400 daler till båtsmännens underhåll.³⁷

Detta kontantstöd till båtsmännens underhåll, båtsmanspenningarna, var uppenbarligen en lika återkommande som illa omtyckt pålaga för Stockholms borgerskap. Den 8 mars 1616 påmindes borgerskapet om att utgöra dessa pengar då man släpade efter med betalningen och på hösten samma år kungjordes en kunglig befallning att staden skulle underhålla 118 bösseskyttar, 54 båtsmän och 34 arklimästare från den 1 oktober 1616 till den 1 mars 1617. På detta svarade borgmästarna att såväl båtsmän som bösseskyttar kunde föda sig själva då de sålde både fisk och kött och ofta hade det bättre än många borgare.³⁸

Nya krav på båtsmanspenningar, nu ännu högre, kom året efter. Den 8 december 1617 befalldes borgerskapet dels att utgöra de båtsmanspenningar som man ännu inte betalt, dels att lämna en ny skatt på 2 250 daler "till båssmennernes behoff". På det svarade det församlade borgerskapet på rådhuset att "thäm aldeles omögeligitt är, för:te peninger uttgöra" och man beslöt sända fyra borgare till kungen och begära förskoning.³⁹ Någon uppgift om hur det hela avlöpte finns inte, men det illustrerar väl borgerskapets ovilja att bidra till båtsmännens underhåll och inkvartering.

Denna motvilja kunde även ta sig andra uttryck. I november 1616 blev de två män som skulle samla in båtsmanspenningarna på Norrmalm överfallna av en stadsbo "medh spåtsche ordh".⁴⁰

Under både 1618 och 1619 förekom uttaxeringar av båtsmanspenningar med åtföljande uppmaningar om att betala dessa pengar i tid.⁴¹ Utbetalningarna tycks dock ha dröjt och i slutet av november 1618 hade man samlat på sig en rest för sex månader på hela 918 daler.⁴² Hur dessa 918 daler se-

dan kom att användas, framgår av en lista över borglägerpenningar för det sjöfolk som hade vintervakt i skeppen i Stockholm från den 1 november 1618 till den 1 maj 1619. För den summan försörjdes 18 "Caijuter Personer", d. v. s. befäl, och 54 "Gemene".⁴³

Nya krav på båtsmanspenningar kom såväl 1620 som 1621, 1624 och 1625, trots att landets städer 1624 beviljade kronan 33 888 daler för underhåll av båtsmän mot frihet från bl. a. utskrivningar och båtsmanspenningar.⁴⁴

Insamlandet av dessa båtsmanspenningar, som åtminstone från och med 1620 uppgick till 918 daler årligen,⁴⁵ flöt således inte smärtfritt. Själva upp-
börden sköttes av stadens tjänstemän under rådets överinseende. Den 26 januari 1624 var borgmästaren Olof Andersson närvarande på kämnärsstugan (underdomstolen i staden) och "öffuersågh... längderna, på båtsmäns penningarne", varefter han beordrade de båda kämnärerna som upprättat dem att också skriva rent längderna.⁴⁶

Vid denna taxering precis som vid de flesta andra extraskatter tillämpades ett system som innebar att varje borgare fick utgöra en summa som stod i proportion till hans förmögenhet och inkomst, d. v. s. en proportionell skatt. De många påminnelserna om att dessa pengar skulle betalas, vilket för övrigt också gällde många andra sorters skatter, visar att det var så och så med betalningsviljan hos Stockholms borgare. Liksom att förmågan hos myndigheterna att driva in dessa pengar inte alltid var den bästa.

Detta innebar att de båda kämnärerna som bar huvudansvaret för själva insamlandet av pengarna ofta fick svåra problem att brottas med. Man ska då också hålla i minnet att en summa om drygt 900 daler var betydande för Stockholm vid denna tid. Stadens räkenskaper ger vid handen att de totala utgifterna i mitten av 1610-talet och i början av 1620-talet uppgick till mellan 4 000 och drygt 5 000 daler.⁴⁷ Kämnärernas problem illustreras väl av försöken att samla in 1623 års båtsmanspenningar som även detta år skulle uppgå till 918 daler.

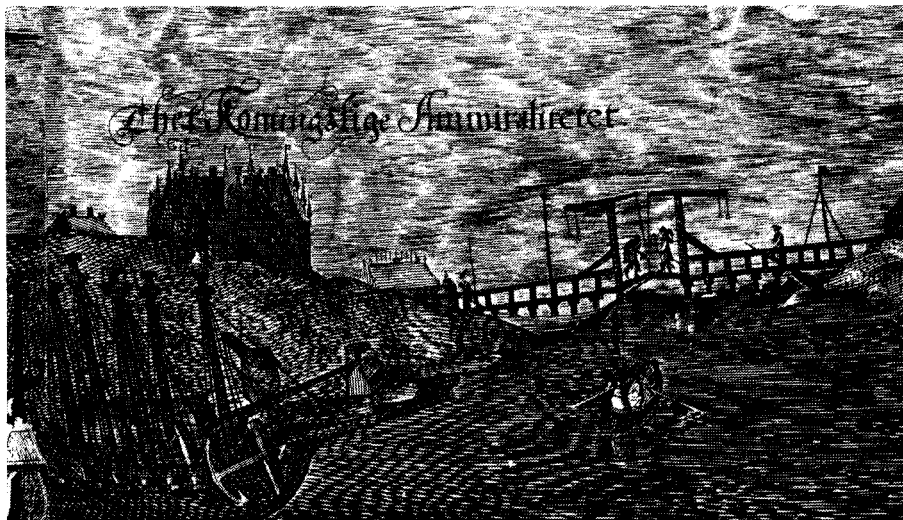
Utgångsläget tycks ha varit uselt. Man hade nästan inte fått in några pengar alls, men uppenbarligen var trycket från kronan så starkt att stadsförvaltningen på något sätt måste komma fram med pengarna. Kämnärerna satte därför igång med att pussla med olika andra inkomstoposter.

På Södermalm hade det gamla Maria Magdalena kapell rivits i slutet av 1520-talet och först kring 1590 var man klar med ett nytt kapellbygge, det s. k. Sturekapellet för den östra delen av malmen. Denna lilla byggnad mätte 20 meter i längd och 8 meter i bredd och rymde således inte så många församlingsmedlemmar. Därför hade samtidigt ett bygge på en större kyrka för den västra malmdelen påbörjats. Åren kring 1620 intensifierades kyrkobyg-

get och i slutet av decenniet torde den nya Maria Magdalena kyrka ha stått klar. Många finansieringsformer tillgreps, bl. a. organiserat tiggeri runt om i landet hos andra församlingar, kollekter och andra bidrag av enskilda och från stadens egna medel.⁴⁸

Från de för kyrkobygget insamlade medlen tog nu kämnärerna pengar till båtsmanspenningarnas erläggande. Från den nyss avlidne borgmästaren Erik Ingemundssons änka Margareta tog man emot 300 daler ”uthaf Södermal(m)s kyrckioness pening(a)r”. Vidare erhöll man 332 daler och 24 öre från borgmästaren Olof Andersson, pengar som utgjorde resterna av en summa på 1 300 daler som avsatts till kyrkobygget. Av inkomsterna från en särskild hjälpskatt på Södermalm hämtades 130 daler och ytterligare 155 daler och 8 öre av hjälpskattemedel från staden som redan levererats till kämnärsstugan användes till att finansiera båtsmanspenningarna. Med detta snickrande lyckades kämnärerna alldeles innan årets slut få ihop de av kronan begärda 918 dalerna till båtsmännens försörjning.⁴⁹

Att så pass stora summor krävdes förstår man om man betänker vilka styrkor som flottan hade förlagda till staden vid denna tid. Just 1623, närmare bestämt den 1 maj, räknade sjöfolket i Stockholm 524 man. Av dessa var 48 befäl, 14 styrmän och 397 skeppare och gemena samt 65 sjuka sjömän.⁵⁰

Amiralitetshuset på Skeppsholmen framträder tydligt på Hartmanns Stockholmsstick från 1650. Kungliga biblioteket.

Andra pålagor för flottans behov

Många gånger avkrävdes Stockholm kontanta och naturabidrag till de in- kvarterade båtsmännens försörjning alldeles vid sidan av de ovan nämnda årliga båtsmanspenningarna. Bördan ökades självfallet av att inte bara flot- tans folk, utan även betydande arméförband ofta låg förlagda i eller i närhe- ten av staden. Detta hade naturligtvis förekommit tidigare, t. ex. i juli 1566 då det uttaxerades 17 läster och 8 tunnor öl från Stockholms borgare till ör- logsflottans behov.⁵¹

På hösten 1602 förlades 644 soldater från Östergötland, Dalarna, Väst- manland och Uppland till Stockholm och stadsborna avkrävdes sold och proviant till soldaterna.⁵² Samma år avkrävdes stockholmarna också hjälp med byggande av ett antal pråmar åt kronan, ett arbete som skulle över- vakas av underamiralen Måns Birgersson.

Våren 1602 var politiskt orolig i Stockholm då strömningar från inbördes- striderna mellan Sigismund och hertig Karl på hösten 1598 åter kom upp till ytan.⁵³ Några större protester mot pråmbygget kom dock inte, men sam- tidigt klagade borgerskapet över de övergrepp som man ansåg sig utsatt för av de båtsmän som var förlagda i staden och i realiteten dröjde det flera må- nader innan borgarna betalade de pråmpenningar som skulle finansiera byg- get. Visserligen hade hertig Karl i ett brev den 22 november 1601 begärt att Stockholm skulle bygga fyra eller fem pråmar, men stadens råd och borger- skapet kom överens om att man kunde bygga högst två pråmar. Man betona- de vikten av att hugga virke till de båda fartygen så snabbt som möjligt "mä- dan föret är framkomma", d. v. s. innan snösmältningen satte in. Slottsfog- den Sven Månsson å sin sida lovade att förhandla med kronan så att man fick hugga virke fritt i såväl ek- som furuskogar. Efter en del diskussioner kom man överens om att det borde vara mest lämpligt att bygga fartygen i Snäckviken i Grödinge socken, både med avseende på närheten till skogen "och annatt mere".⁵⁴

Diverse olika kostgärder för båtsmännen återkom under de följande åren med ganska stor regelbundenhet, liksom krav på nya fartyg för staden.⁵⁵

I början av juni 1603 begärde hertig Karl av Stockholm och andra städer att få skutor och andra farkoster för att transportera krigsfolk till Livland. Denna gång fick hertigen skriftligen till svar att om man trots den grasseran- de pesten kunde hitta något folk att utrusta skeppen med, skulle staden ef- terkomma hans begäran. Borgerskapet klagade dock samtidigt hos hertigen och hänvisade till pestens svåra härjningar, "denne Plågann öker sigh fast mere och mere dagligene dagz".⁵⁶

Några dagar senare beslöt borgerskapet att ställa upp med fartyg för transport av 100 hästar till Livland. De borgare som ställde upp med egna fartyg skulle ersättas av de andra med åtta marker för var häst de transporterade. Borgerskapet uttalade dock oro för att dessa pengar när de väl samlats in skulle föras till slottet "hvarigenom dhe som farkosterne ägha komma vthi mistningenn och finge intett". Det svarades dem att "the derföre intett schole hafua sigh till att befruchte".⁵⁷ Det är slående med vilken misstro borgerskapet såg på kronan i dessa sammanhang.

Hertig Karls svårigheter att förflytta trupper och utrustning över Östersjön till krigsskådeplatsen i Livland, visar på en betydande svaghet hos den svenska flottan vid denna tid. Man kan bara jämföra med situationen ett sekel senare när flottan spelade en synnerligen viktig roll som förbindelselänk mellan hemlandet och trupperna i öster under det Stora nordiska kriget.⁵⁸ Beroendet av mer eller mindre ovilliga stadsmenigheter kan knappast ha underlättat snabba förflyttningar över Östersjön och måste vägas in i bedömningen av den svenska militära politiken under kriget mot Polen strax efter sekelskiftet 1600.

Många kostgärder pålades borgarna. I augusti 1604 begärdes bryggning av öl och bakning av bröd samt leverans av fisk till skeppsfolket.⁵⁹ Efter att Stockholm vid tre tillfällen 1613 hade betalat sammanlagt 2 450 daler till försörjningen av arméförband, uppbars den 9 januari 1614 4 168 marker och 2 öre (c:a 1 390 daler) "till Båtzmänneners behoff". Sannolikt lyckades man inte få in hela summan för först den 12 maj 1614 levererades 976 daler på räknekammaren i slottet och kvitterades där av räntmästaren Peder Pedersson.⁶⁰ Den 11 mars 1618 krävde Gustav II Adolf att borgerskapet skulle brygga 1 600 tunnor öl "till skepsfålketz behoff".⁶¹

Ibland kunde påtryckningarna på borgerskapet ta sig ganska hotfulla uttryck. Den 30 oktober 1620 begärdes två lass ved dagligen till de militära vakter som fanns utposterade i Stockholm för att värma deras vaktlokaler. Borgerskapet uppmanades att lämna denna ved "påthet theres bodar icke måge blifua plundrade".⁶² Hotet att soldater och båtsmän själva skulle ta vad de ville ha om borgerskapet inte gjorde sina utlagor var sannolikt ett ganska effektivt medel att samla in skatter och varor.

Under de intensifierade striderna mot polackerna på 1620-talet krävdes nya uppoffringar av huvudstaden. I maj 1621 begärdes att borgerskapet skulle hämta 700 tunnor råg ur kronans provianthus och låta mala dem för flottans räkning. Efter det att borgerskapet "sigh här öffuer något beswärade" gick man dock med på detta.⁶³

Under 1622 begärdes i början av mars att 266 tunnor råg skulle malas till flottan, den 1 april att 1 000 tunnor malt skulle bryggas till skeppsöl, den 6 maj att ytterligare 1 000 tunnor råg skulle uttagas från slottet till bakning och 500 tunnor malt skulle bryggas till skeppsöl. Vid detta senare tillfälle bestämdes att Stockholm skulle mala 500 tunnor råg, Norrmalms borgare 300 tunnor och stadens bagareämbete ytterligare 200 tunnor.⁶⁴

I juni 1623 begärdes ytterligare 1 000 tunnor skeppsöl av staden mitt under en period då pesten härjade svårt. Borgmästaren Olaus Bureus kungjorde kungens begäran på rådhuset "befrågandes sigh på huad sätt man i thene oläglige tijden detta efterkomma kunne?" Det beslöts att man skulle resonera med borgerskapet om problemet.⁶⁵ Nya krav på proviant till flottan kom sedan i mars och maj 1624.⁶⁶

När det polska kriget tog ny fart under 1620-talets sista år innebar detta också nya pålagor på Stockholm och dess borgare. I april 1627 begärdes bryggning och bakning inför den stundande skeppsexpeditionen.⁶⁷ Behovet uppskattades av Stockholm till 20 775 tunnor öl och lika många tunnor bröd, samt drygt 500 skeppund av vardera ost och smör samt kött, fläsk och torrfisk. Dessutom krävdes sill och strömming.⁶⁸

Pålagorna i slutet av decenniet koncentrerades för Stockholms del till två områden: proviantförsörjningen 1628 och anskaffningen av skepp till kronan 1629. Båda frågorna väckte opposition bland stadens borgare och kom också att dra ut på tiden eftersom stadsborna gjorde betydande svårigheter.

Proviantanskaffningen 1628

Den 17 mars 1628 upplästes på Stockholms rådstuga ett brev från Gustav II Adolf där han begärde att staden skulle förse fältlägret i Preussen med stora mängder proviant: 4 500 tunnor skeppsöl, 3 500 tunnor bröd, 150 pund smör, 50 skeppund kött och fisk, 204 tunnor salt och 125 tunnor strömming. Detta förklarade man sig villiga att göra, under förutsättning att man fick köpa de tomma öltunnor som fartygen haft med sig tillbaka från Preussen och som nu förvarades på slottet och på Skeppsholmen.⁶⁹

Nu började en utdragen historia. Den 26 april förmanades borgerskapet att det skulle hållas ansvarigt om trupperna i Preussen och flottan vid Danzig skulle lida någon nöd på grund av proviantbrist. Till svar gavs att man visst skulle utföra vad som begärts, men att man ville veta hur taxeringen skulle gå till.⁷⁰ Den 5 maj förmanades borgerskapet "4. reesan" och tillsades att skeppen skulle vara lastade med den begärda provianten följande

dags kväll.⁷¹ Resultatet blev sannolikt inte så bra för den 12 maj krävdes leverans senast den 14 maj.⁷² Den 17 maj gick kronan med på att lindra borgerskapets börda att utgöra tomma tunnor till provianten.⁷³

Därefter tycks leveranserna ha påbörjats, sannolikt dock endast till en mindre del. Den 17 juli förmanade ståthållaren de som inte levererat proviant att göra detta. Som svar lät då borgerskapet en borgare som följt den första proviantsändningen till flottan och Preussen framträda. Han berättade att väl framme fick han av amiralen på flottan utanför Danzig svaret att man där hade tillräckligt med proviant. När varorna sedan väl levererades i Elbing erhöll man ingen betalning och inte heller från räknekammaren i Stockholm hade man fått några pengar. Av denna anledning inlade staden en supplik till riksrådet.⁷⁴

Någon snabb betalning tycks man inte ha fått och den 26 februari 1630 besvarade sig borgerskapet över att man inte fått betalt för proviantleveransen.⁷⁵ Att den uteblivna betalningen var en hämsko på borgerskapets vilja att fullgöra andra prestationer åt kronan är helt klart. I ett brev till kammarkollegium den 14 januari 1631 befallde Gustav II Adolf att städerna "ändteligen bekomma deras betalning" för tidigare tjänster så att de kunde fullgöra sina nya plikter.⁷⁶ Tydligen fick Stockholm betalt för redan i mars 1631 begärdes ny bakning och bryggning till flottan, utan att det från borgerskapet nämdes något om resterande betalning på tidigare prestationer.⁷⁷

Även på Norrmalm var 1628 ett hårt år. Det året utskrevs 37 båtsmän samtidigt som staden norr om strömmen betalade 60 daler i båtsmanspenningar. Den största bördan torde dock inkvarteringarna ha varit. Under 1628 förlades på Norrmalm 48 nyrekryterade båtsmän från Uppsala, 30 stycken från Sigtuna och Köping, tillsammans med 74 s. k. kost- och logeringsbåtsmän. Dessutom förlades ytterligare nästan 5 000 armésoldater för kortare eller längre tid på malmen. I särskilda razzior i april beslagtogs kronan dessutom minst nio privata båtar "till Skipzflottan".⁷⁸

Anskaffningen av skepp 1629

Den 22 december 1628 utsåg Stockholm 38 man ur stadens råd och borgerskap att delta i ett möte med kungen och representanter för andra städer i slutet av januari 1629.⁷⁹

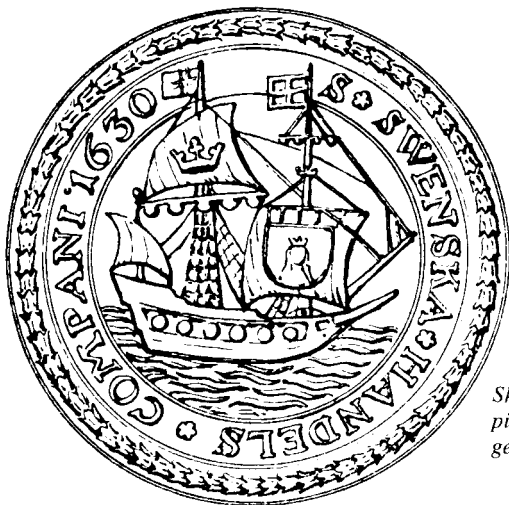
I en proposition till städernas fullmäktige begärde kronan den 26 januari, med hänvisning till faran från de kejserligas marina rustningar i Östersjön, att "40 werbare och bestyckade skep till våren förskaffas måtte".⁸⁰ Säkert

är det som en följd av detta krav som man upprättade en i riksarkivet förvarad längd med följande rubrik: "Stockholms Inlago på huars och ens contrib. til Skepz Köpet".⁸¹ Här uppräknas 366 borgare med angivande av det belopp de skulle erlägga respektive vad de de facto erlagt. Borgerskapet hade ställts inför valet att antingen sätta upp ett skeppskompani eller att bidra med "ett ansegligitt Capital till samma skepz utrustande". Man valde det senare alternativet vid en allmän rådstuga och ansåg vid samma tillfälle att kronan borde förskona städerna från nya utskrivningar. Stockholm skulle tillsammans med Norrmalm utrusta 4 skepp på mellan 100 och 150 läster vardera.⁸²

För att organisera detta nya skeppskompani, tillsattes bl. a. särskilda direktörer i städerna, med uppgift att skaffa fram pengarna till skeppsköpen. I Stockholm utsågs elva borgare såväl inom som utom stadens och Norrmalms råd.⁸³

Det skar sig ganska snabbt mellan de båda städerna vid Norrström. Två av direktörerna i Skeppskompaniet, rådmännen Jakob Grundell och Anders Henriksson, framträdde vid ett gemensamt möte med Stockholms råd och borgmästarna på Norrmalm. Man krävde att de senare i tid skulle "förschaffa sitt skep til redz". Till svar fick stockholmarna veta att om stockholmsborgmästaren Hans Nilsson har "dem owitterligenn" utlovat något skepp "så må hann thet förschaffa bäst hann will".⁸⁴ Tydligt hade den driftige Hans Nilsson Benick, vars släktnamn lever kvar i Benickebrinken, agerat alltför självständigt utan att konsultera sina kolleger norr om strömmen.

För direktörerna i Skeppskompaniet hade dock problemen bara börjat. I slutet av juli 1629 var det första av de fyra skeppen leveransklart, men sedan

Skeppskompaniets sigill från 1630 med en pinass. Ur D HJ T Börjeson, Stockholms segelsjöfart.

började en utdragen affär. Ännu i början av november 1630 kunde de hårt prövade direktörerna bara visa upp detta enda skepp som leveransklart.⁸⁵ Stockholms senfärdighet att uppfylla sina löften till kronan kan delvis förklaras med, precis som tidigare, bristande entusiasm från borgerskapets sida och lika stora brister i myndigheternas förmåga att kräva in pengarna. Men även från stadsstyrelsen fann man tydligen inte heller någon orsak att skynda på ärendet. I en odaterad skrivelse från 1629 förklarade Stockholms borgmästare och råd att en leverans av fyra skepp, väl utrustade med "fållk, ammunition och Prowiant" vore "swårt, ia fast omöyeligitt... med mindre H. K. M.^{tt} nådigest wille wedergella, och betaala Borgerschapett, dahn förstrechninng och Prowiantz lefwererinng, som de åhr 1627 och (1)628 till H. K. M.^{tt} giordt häfwa".⁸⁶ Även den 23 mars 1630 skrev borgerskapet till kungen och klagade över den börda skeppsköpet innebar, då stadens borgare blev mycket försvagade av den samtidigt härjande pesten.⁸⁷ Först under de följande åren kom Skeppskompaniet att börja verka efter de intentioner man haft 1629, även om kompaniet aldrig uppnådde sin fulla kraft. Då hade också Stockholm lyckats få fram de utlovade skeppen. Denna procedur har dock beskrivits på annan plats och kan därför lämnas därhän här.⁸⁸

Sammanfattning

Kronans krav på Stockholm och dess borgerskap i samband med flottans rustningar medförde två saker. För det första ständiga förhandlingar med Stockholm, och för den delen även andra svenska städer, när det gällde att få igenom krav på utskrivningar och inkvarteringar av båtsmän, bidrag med skepp, proviant eller kontanta medel till flottan. Även om kronan efter mycket knotande från stadsbornas sida oftast fick igenom sina krav, återstod sedan att realisera dem, vilket inte alltid var så lätt. Det kunde ofta ta mycket lång tid innan en pålaga också utgjordes av stadens borgare, vilket rimligen måste ha inneburit stora svårigheter i den militära planeringen, eftersom man inte på förhand säkert kunde beräkna vilka tidsramar man hade att arbeta med.

För det andra utsattes även Stockholm för många påfrestningar under de många krigen under tidig stormaktstid. Man bör komma ihåg att de här behandlade pålagorna bara utgjorde en del av de som drabbade huvudstaden från sekelskiftet 1600 fram till 1630-talets början, där den tunga Älvsborgs lösen från 1613 och de följande åren var den förmodligen tyngsta.

Eftersom staden uppenbarligen hade små möjligheter att i rena förhandlingar med kronan påverka denna till sin fördel, återstod endast att efter för många förhållanden genomförandet av besluten så långt som möjligt. Alldeles tydligt är detta i slutet av 1620-talet och början av 1630-talet, då förseningarna i stadens utlovade prestationer är så uppenbara och utdragna att de inte kan förklaras enbart med bristande betalningsmöjligheter, utan säkert också berodde på ren trots mot kronan. Detta stämmer också med vad tidigare forskning har kommit fram till om 1620-talets slut och 1630-talets början som den period då det svenska samhället var som hårdast pressat av bördorna från krigskostnaderna.

Man får, som tidigare sagts, självfallet inte glömma den stimulans som flottans expansion i själva Stockholm måste ha inneburit för staden och dess näringsliv, men samtidigt hämmades säkert stadens utveckling av de tunga pålagorna. Dessa pålagor fortsatte visserligen även efter 1632, men tycks ändå ha varit av mindre omfattning.⁸⁹

Det är ganska typiskt att den del av örlogsflottan som man kanske mer än något annat förknippar med Stockholm vid denna tid, Wasa, inte alls har förekommit i denna uppsats. Förklaringen är ganska enkel. Detta skepp och den katastrof som ägde rum den 10 augusti 1628 nämns överhuvud taget inte i det bevarade källmaterialet från staden och dess myndigheter. Det var inte den ståtliga Wasa och hennes tragiska förlisning som betydde mest för örlogsstaden Stockholm vid denna tid, utan de många och tunga pålagor som staden fick utgöra för att bidra till örlogsflottans expansion.

Under 1630-talet revs stora delar av de medeltida murarna runt Stockholm för att lämna plats för den växande huvudstadens expansion. Detta kunde man göra eftersom Stockholms yttre försvarslinjer flyttats från stadens egna murar, via Vaxholm, över Östersjön till de nya provinserna i öster. Stadens försvar sköttes därmed i realiteten till betydande del av den örlogsflotta som hade att spärra infarterna till Stockholm. Därmed kan man säga att staden faktiskt hade varit med och betalat en betydande del av sitt nya försvar, ett försvar som möjliggjorde att Stockholm tog steget från en medeltida fästningsstad till en modern och expansiv huvudstad.

KÄLLFÖRTECKNING

Otryckta källor

Krigsarkivet

Amiralitetskollegium:

Kansliet: vol D I Reglementen och instruktioner 1614
D I Reglementen och instruktioner 1653–1762

Krigskollegium:

Kansliet: vol B I Registratur 1636

Militieräkenskaper:

vol 1602:3 Mantal på fänikor i Stockholm 1602

Roterings- och utskrivningslängder:

vol 56 Stockholms och Uppsala län 1641–1642

Örlogsflottans räkenskaper:

vol 1634:1 och 1638:1

Riksarkivet

Administrativa handlingar rörande flottan:

vol M 1784 Rullor och dylikt, 1500- och 1600-talet

Riksregistraturet:

vol 1610 och 1615

Skeppsgårdshandlingar 1540–1640:

vol Skeppsgårdshandlingar 1623–1626

Städernas skrivelser och besvär:

vol 110 Stockholm I, till 1660

Stockholms stadsarkiv

Borgmästare och råds arkiv före 1636:

vol 40 Tänkeboken i renskrift 1626–1627
41 Tänkeboken i renskrift 1628–1629

- 42 Tänkeboken i renskrift 1630–1631
- 65 Utgående skrivelser 1500-talet–1620
- 72 Handlingar till tänkeböckerna 1611–1615
- 75 Handlingar till tänkeböckerna 1627–1630
- 204–206 Skattelängder 1560–1616

Norre Förstadens arkiv:

vol 11–13 Uppbördslängder och räkenskaper 1621–1636

Urkundspublikationer

Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningsarnes historia. Tidskiftet 1630–1632. I:2. Sthlm 1854.

Stiernman, And. Anton, Alla Riksdagars och Möstens Besluth..., Sthlm 1728–29.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592:

Del IV, 1601–1602. Red. av Folke Sleman, Sthlm 1957.

Del V, 1603–1604. Red. av Folke Sleman och Göran Setterkrans, Sthlm 1959.

Del VI, 1605–1608. Red. av Nils Staf, Sthlm 1963.

Del VII, 1608–1613. Red. av Nils Staf, Sthlm 1964.

Del VIII, 1614–1615. Red. av Nils Staf, Sthlm 1966.

Del IX, 1616–1617. Red. av Nils Staf, Sthlm 1968.

Del X, 1618. Red. av Lars Wikström, Sthlm 1973.

Del XI, 1619. Red. av Sven Olsson och Naemi Särnqvist, Sthlm 1974.

Del XII, 1620–1621. Red. av Sven Olsson och Naemi Särnqvist, Sthlm 1976.

Del XIII, 1622–1623. Red. av Sven Olsson och Naemi Särnqvist, Sthlm 1978.

Del XIV, 1624–1625. Red. av Sven Olsson och Naemi Särnqvist, Sthlm 1979.

Styffe, C G, Konung Gustaf II Adolfs skrifter, Sthlm 1861.

Svenska riksrådets protokoll. Utg av Riksarkivet. Del I, 1621–1629, Sthlm 1878.

Litteratur

- Ahnlund, Nils, Gustav Adolf och Stockholm, i dens., Från medeltid och vasatid. Historia och kulturhistoria, Sthlm 1933, s 174–196.
- Bergfalk, P E, Om utomordentliga penningehjälper till kronan under sextonde århundradet och början af det sjuttonde. Uppsala universitets årsskrift 1894, Uppsala 1893.
- Bäckström, P O, Svenska flottans historia, Sthlm 1884.
- Börjeson, D Hj T, Stockholms segelsjöfart. Minnesskrift 1732–1932, Sthlm 1932.
- Cederlund, Carl Olof, Stockholms skeppsgård och regalskeppet Wasa, i Sankt Eriks Årsbok 1965, s 37–58.
- , Stockholms skeppsgård 1605–1640. Personalens struktur och organisation. Utredning utförd vid Statens Sjöhistoriska museum 1964–1966, stencil 1966.
- , Folket som byggde Wasa. En bok om Stockholms skeppsgård, Sthlm 1978.
- Clemensson, G, Flottans förläggning till Karlskrona, Sthlm 1938.
- Corin, Carl-Fredrik, Överståthållaren Klas Fleming och Stockholms expansion 1634–1644, i Studier och handlingar rörande Stockholms historia. III, Sthlm 1966, s 65–111.
- , Arboga stads historia. Andra delen. Från 1500-talets mitt till 1718, Arboga 1978.
- Ericson, Lars, Stockholm och pamflettstriden mellan Sigismund och hertig Karl 1602, i Sankt Eriks Årsbok 1984, s 21–32.
- , Det organiserade militärsamhällets framväxt i stormaktstidens Sverige. Artillerigården i Stockholm 1638–1700, i Meddelanden från Föreningen Armémusei Vänner XXXXII–XXXXIV, Sthlm 1985, s 157–195.
- Ericson, Lars/Sandstedt, Fred, Fanornas folk. Den svenska arméns soldater under 1600-talets första hälft. Armémusei småskrifter no 1, Sthlm 1982.
- Grauers, Sven, De militära transporterna över Östersjön under stora nordiska krigets första skede 1700–1708, i Historiska studier tillägnade Folke Lindberg 27 augusti 1963, Sthlm 1963, s 79–95.
- Hafström, G, Flottans återupprättande under Gustaf Adolfs regering, i Tidskrift i Sjöväsendet 1932. Jubileumshäfte 1632–1932, s 27–45.
- Hamnström, Carl, Båtsmanshället i Ångermanland och Medelpad, Solna 1972.
- Hansson, Hans, Wasa och Stockholm, i Historia kring Stockholm. Vasatid och stormaktstid. Red av Ingrid Hammarström, Sthlm 1966, s 35–46.
- Haverling, Sven-G, Ett projekt till sjöartiklar från år 1628, i Forum navale nr 9, 1948, s 101–119.
- Hornborg, Eirik, Sveriges sjöförsvär från äldsta tider till våra dagar, Sthlm 1944.
- Korhonen, Arvo, Utskrivningen av krigsfolk i Finland under trettioåriga kriget, i Det förgyllda stamträdet. Finska historiska uppsatser valda av Pentti Renvall, Sthlm 1964, s 90–105.

- Landberg, Hans m fl, Det kontinentala krigets ekonomi. Studier i krigsfinansiering under svensk stormaktstid, Sthlm 1971.
- Lager, Birgitta, Stockholms befolkning på Johan III:s tid, Sthlm 1962.
- Lindegren, Jan, Utskrivning och utsugning. Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620–1640, Uppsala 1980.
- , Knektänkornas land, i Ronny Ambjörnsson/David Gaunt, red, Den dolda historien. 27 uppsatser om vårt förflutna, Sthlm 1984, s 363–375.
- Meyerson, Åke, Befolkningen på Södermalm år 1676, i Historia kring Stockholm. Red av Ingrid Hammarström, Sthlm 1966, s 65–86.
- Munthe, Arne, Västra Södermalm intill mitten av 1800-talet. En stadsdel och dess kyrkliga liv, Sthlm 1959.
- Nilsson, Sven A, Hemlandet och de stora krigen under Gustav II Adolfs tid, i Saga och Sed. Kungl Gustav Adolfs akademiens årsbok 1973–74, s 132–165.
- Norenstedt, Per Göran, Bildandet av det första seglande kompaniet. Skeppskompaniet 1629–1637. Uppsats för 60 poäng, stencil, Historiska institutionen, Stockholms universitet 1984.
- Rabenius, Ol. Math., Om båtsmanshållet, Uppsala 1851.
- Sandström, Åke, Stockholms stads finanser 1608–1621, i Historisk tidskrift 1983, s 258–296.
- Selling, Gösta, Stormaktens huvudstad, i Historia kring Stockholm. Red av Ingrid Hammarström, Sthlm 1966, s 47–64.
- Spens, E A, Flottan under konung Gustaf II Adolfs regering, i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift 1932. Bihäfte 2, s 72–94.
- Svenska flottans historia. I:2. 1612–1679, Malmö 1945.
- Sveriges sjökrig 1611–1632. Sveriges krig 1611–1632. Bilagsband I, Sthlm 1937.
- Törnbom, Olle, Båtsmanshållets uppkomst, i Forum navale nr 9, 1948, s 30–71.
- Utterström, Gustaf, Stockholms folkmängd 1663–1763, i Historiska studier tillägnade Nils Ahnlund 23/8 1949, Sthlm 1949, s 238–277.
- , Fattig och föräldralös i Stockholm på 1600- och 1700-talen, Umeå 1978.
- Wendt, Einar, Amiralitetskollegiets historia. I. 1634–1695, Sthlm 1950.
- Zettersten, Axel, Svenska flottans historia. Åren 1522–1634, Sthlm 1890.

Notförteckning

1. Landberg m fl 1971.
2. Nilsson 1973–74.
3. Lindegren 1980. En populär sammanfattning av resultaten ges i Lindgren 1984.
4. Korhonen 1964.
5. För den omfattande litteraturen se Svenska flottans historia I:2; Sveriges sjökrig 1632–1932; Hafström 1932; Zettersten 1890; Hornborg 1944; Wendt 1950 s 10–25; Törnblom 1948; Spens 1932; Bäckström 1884 s 54–79.
6. Clemensson 1938.
7. Lager 1962 s 29 och Utterström 1949.
8. Ahnlund 1933; Selling 1966.
9. Hansson 1966 och Ericson 1985.
10. Cederlund 1966. Tryckta och mera populära versioner av detta arbete är Cederlund 1965 och 1978.
11. Corin 1966.
12. Utterström 1978.
13. Meyerson 1966.
14. Stockholms stads tänkeböcker (STb) 11/12 1605, Del VI s 96.
15. Corin 1978; Hamnström 1972 s 12; Rabenius 1851 s 19 f.
16. STb 17/10 1608, Del VII s 17.
17. Jfr även drottning Kristinas brev från 14/2 1653 om lösdrivares rekrytering till båtsmän, Amiralitetskollegium, kansliet, D I, Reglementen och instruktioner 1653–1762, Krigsarkivet (KrA).
18. Rabenius 1851 s 19.
19. Riksregistraturet 28/2 1610, fol 68 r–v, Riksarkivet (RA).
20. STb 14/3 1610, Del VII s 71.
21. Amiralitetskollegium, kansliet, D I, Reglementen och instruktioner 1614, KrA. Om skeppstukten se även Haverling 1948.
22. STb 9/12 1615, Del VIII s 181.
23. STb 30/4 1617, Del IX s 226; Rabenius 1851 s 19 f.
24. Enligt en i kanten skadad handling som sannolikt torde kunna dateras till 1619 förvarad i Administrativa handlingar rörande flottan, vol M 1784, RA.
25. STb 14/6 1619, Del XI s 74.
26. STb 19/5 1621, Del XII s 166.
27. Överenskommelserna 1629, 1632 och 1634 i Stiernman s 818, 840, 884. Klagomålen vid mönstringen 1629 i Svenska riksrådets protokoll 15/8 1629. Hamnström 1972 s 15; Zettersten 1890 s 119; Rabenius 1851 s 20.
28. Svenska riksrådets protokoll 16/4 1631.
29. Örlogsflottans räkenskaper, vol 1634:1 pag 46 f, KrA.
30. Örlogsflottans räkenskaper, vol 1638:1 pag 62 f, KrA.
31. ”Kort Extract på Städernes Båtsmän och Böskyttare”, i Administrativa handlingar rörande flottan, vol M 1784, RA.

32. Stockholms läns utskrivnings- och roterulla 1641, Roterings- och utskrivningslängder vol 56, pag 31, LrA.
33. Ericson/Sandstedt 1982 s 11.
34. Corin 1978 s 103–106.
35. Kungens svar i Riksregistraturet 21/1 1615 fol 58 v–59 r, RA.
36. Sven Hanssons brev till Borgmästare och råd samt borgerskapet, dat. Enköping 16/2 1615, i Borgmästare och råds arkiv före 1636 vol 72, Stockholms stadsarkiv (SSA). Tryckt i STb Del VIII s 231 f.
37. STb 9 och 13/12 1615, Del VIII s 181.
38. STb 8/3 och 16/10 1616, Del IX s 20, 143.
39. STb 8/12 1617, Del IX s 315.
40. Norre Förstadens tänkebok 18/11 1616, STb Del IX s 371.
41. STb 21/3 och 18/4 1618, Del X s 23 och 34 samt STb 7/1 och 1/3 1619, Del XI s 3 och 12.
42. STb 25/11 1618, Del X s 328.
43. Administrativa handlingar rörande flottan, vol M 1784, RA.
44. STb 30/10 1620, 3/1 1621, Del XII s 102, 122; 27/2 1623 Del XIII s 130; 13/1 1624, 17/1 1624 och 7/4 1624, Del XIV s 10, 36 och 449; 26/11 1625, Del XIV s 426. Rabenius 1851 s 20.
45. STb 30/10 1620, Del XII s 102.
46. Stockholms kämnärsrätts tänkebok 26/1 1624, STb Del XIV s 457.
47. Sandström 1983.
48. Munthe 1959.
49. Stockholms kämnärsrätts tänkebok 21/12 1623, STb Del XIII s 501.
50. Skeppsgårdshandlingar 1623–26, RA.
51. Taxeringslängd från juli 1566 i Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 206, SSA.
52. Militieräkenskaper 1602:3, KrA.
53. Ericson 1984.
54. STb februari–maj 1602, Del IV s 192, 194–196, 213, 217, 235, 237 f, 240.
55. För de många olika extraskatterna vid denna tid se Bergfalk 1893.
56. STb 6/6 1603, Del V s 84; Borgerskapets supplik 6/6 1603 i Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 65, SSA.
57. STb 20/6 1603, Del V s 88.
58. Grauers 1963.
59. STb 25/8 1604, Del V s 294 f; STb 1/9 1604, Del V s 299.
60. Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 205, SSA.
61. STb 18/3 1618, Del X s 20.
62. STb 30/10 1620, Del XII s 102.
63. STb 19/5 1621, Del XII s 166.
64. STb 4/3, 1/4 och 6/5 1622, Del XIII s 15, 23, 34.
65. STb 11/6 1623, Del XIII s 164.
66. STb 1/3 och 12/5 1624, Del XIV s 22, 70.
67. STb 13/4 1627, Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 40 fol 78 v–79 r; SSA.
68. Odaterad lista på ”Profwiant som will behöffwas vthi Prusen”, Borg-

- mästare och råds arkiv före 1636, vol 75, SSA.
69. STb 17/3 1628. Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 41 fol 7 v–8 r, SSA.
 70. STb 26/4 1628. fol 11 v–12 r.
 71. STb 5/5 1628. fol 13 v.
 72. STb 12/5 1628. fol 14 v.
 73. STb 17/5 1628. fol 15 v–16 r.
 74. STb 17/7 1628. fol 26 r–v.
 75. STb 26/2 1630, Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 42 fol 5 v, SSA.
 76. Arkiv till upplysning om svenska krigens... s 304.
 77. STb 28/3 1631, Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 42 fol 72 v, SSA.
 78. Rulla på logeringen och andra uppgifter i Norre Förstadens arkiv, vol 11–13, SSA.
 79. STb 22/12 1628 fol 64 r–v, SSA. Om Skeppskompaniet se Börjeson 1932 s 164–170 och Norenstedt 1984.
 80. Tryckt i Styffe 1861 s 312–314.
 81. Stockholms stads Acta vol 16, RA.
 82. STb 24/1 1629, Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 41 fol 69 v–70 r, SSA; Svenska riksrådets protokoll 27/6 1629.
 83. STb 21/2 1629 fol 79 v–80 r, SSA.
 84. STb 28/2 1629 fol 83 r–v, SSA.
 85. STb 8/11 1630, Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 42 fol 43 v, SSA.
 86. Borgmästare och råds skrivelse i Borgmästare och råds arkiv före 1636, vol 65, SSA.
 87. Borgerskapets i Stockholm brev till Gustav II Adolf 22/3 1630, i Städernas skrivelser och besvär, vol 110: Stockholm I, till 1660, RA.
 88. Se i not 79 anf. arbeten.
 89. Se t. ex. skrivelse från krigskollegium till Klas Fleming 4/4 1636 angående transport av finska trupper till Tyskland via Stockholm, Krigskollegium, kansliet, B I, Registratur 1636, KrA.

MED SJÖVINDEN TILL NEWPORT

De första svenskarna vid US Naval War College

Av professor John B Hattendorf och redaktör Gunnar Sundell

1. Sjökriget blir vetenskap

De första åren av 1880-talet medförde en pånyttfödelse av sjövapnet i ett flertal länder. Den kom ungefär samtidigt och hade karaktären av en mäktig reformrörelse efter många års vanvård. Det är av särskilt intresse att jämföra förhållandena i Förenta staterna och Sverige. I bägge länderna är året 1883 en vändpunkt, en inledning till en ny epok i flottans historia, de pansrade fartygens tid.

Det året anslag den amerikanska kongressen medel till byggandet av fyra pansarkryssare, ett eftertryckligt vittnesbörd om en nydaning inom flottan. "The New Navy" började skapas. Samma år fattade den svenska riksdagen i gemensam omröstning beslut om byggandet av en modern pansarbåt som fick det förpliktande namnet Svea. Liksom i Amerika var träfregatternas idylliska tid till ända; grunden lades till en enhetlig och stark örlogsflotta.¹

Det fanns i detta sammanhang en länk mellan Amerika och Sverige, en utomparlamentarisk kraft som kan sägas ha medverkat till det positiva beslutet här. Det var Monitors skapare John Ericsson som i april 1883 från sitt hem i New York – strax innan frågan om pansarbåtsbygget kom upp i riksdagen – i telegram till såväl sjöministern som framstående riksdagsmän vädjade till sina landsmän att börja planera för ett starkt sjöförsvär. John Ericsson var ju väl förtrogen med den nya teknik som börjat revolutionera sjövapnet både i Amerika och andra länder och han ansåg att det "skulle vara en skam om järnets land" inte skulle vara i stånd att försvara sina kuster.²

Både i Amerika och Sverige hade de nya idéerna mycket motstånd och slentriantänkande att övervinna. Också i det avseendet kan man påvisa likheter mellan de båda länderna. I den amerikanska kongressen fanns en lika inflytelserik som motspänstig grupp som spelade ungefär samma roll som lantmannapartiets försvarsnihilister i den svenska riksdagen.

I båda fallen var man benägen att ge inrikespolitiska frågor företräde framför försvarets stärkande. Småsinthet och särintressen dominerade. I Amerika ville många ge prioritet åt återuppbyggandet efter inbördeskriget och utvecklingen av de västra regionerna.³ I Sverige förmådde statsmakter-

na i årtal inte göra något åt flottans förfall på grund av de ändlösa debatterna om indelningsverket, grundskatterna och rösträtten.⁴

Sjökrigsvetenskapens bibel

Utöver den allmänna uppryckning av flottan, som så småningom kom till stånd i båda länderna, fick Förenta staterna under 1800-talets senare decennier en tillgång som Sverige ännu saknade: intellektuellt tränade sjöofficerare som började kräva ett sjöstrategiskt nytänkande både taktiskt och tekniskt, modernare utbildning, fostran och skolning av sjöofficerarna samt metodiska studier av sjömaktens inflytande på historien.

Den store pionjären i reformrörelsen var konteramiralen Stephen B. Luce, föga känd i Sverige men i USA betraktad som en av de stora gestalterna i flottans historia. Med brinnande iver och entusiasm bearbetade han opinionen och lyckades 1884 grunda den amerikanska sjökrigshögskolan, US Naval War College i Newport, Rhode Island.

Några år senare handplockade han som lärare till institutionen kommandören Alfred Thayer Mahan, som där inledde en märklig, mästerligt utarbetad föreläsningsserie om historiens lärdomar på den marina krigföringens område. När föreläsningarna 1890 publicerades som bok under titeln *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*, mottogs den som ett banbrytande verk. Boken fick ett enormt inflytande. Särskilt i England men också i Tyskland och Japan studerades den som en sjökrigsvetenskapens bibel.⁵

Även i Sverige blev boken snart känd och beundrad, särskilt i den krets av unga ambitiösa sjöofficerare som tjänstgjort i utländska mariner. För dem spelade det ingen roll att det dröjde innan Mahans verk blev översatt till svenska. Det skedde 1899–1900, då kaptenen friherre Ludvig Åkerhielm på Militärhistoriska litteraturföreningens förlag – en motsvarande mainlitteraturförening bildades först 1902 – gav ut boken i svensk tolkning. Den omnämndes i Kungl. Örlogsmannasällskapets organ *Tidskrift i Sjöväsendet* med bl. a. det omdömet att såväl originalet som dess författare åtnjuter ”ett så gott renommé att en rekommendation torde vara obehövlig”.⁶

Boken stimulerade till konstruktivt tänkande i det begynnande återuppbyggandets period. Sverige hade ju vid denna tid nära förbindelser med Tyskland och snabbt spreds här berättelsen om den flottupprustande kejsar Wilhelm II som alltid hade Mahans bok liggande på sitt skrivbord när han var ombord på kejsarjakten Hohenzollern och lät sända den till biblioteken

på alla fartyg i den tyska flottan. Enligt egen uppgift var han så fascinerad av boken att han till och med försökte lära sig den utantill. Den tyska översättningen i marinledningens regi kom något år före den svenska, trycktes i stora upplagor och spreds på ett systematiskt och propagandamässigt sätt.⁷

Mahans berömmelse och Naval War Colleges anseende i Europa steg avsevärt, när han under åren 1893–1894 var kommenderad som chef på kryssaren Chicago – det mest kända av de nya fartygen från 1883 – som var flaggskepp på den s. k. europeiska stationen. Överallt dit Mahan kom hyllades och intervjuades han, bl. a. i början av 1894 vid ett besök i den franska örlogshamnen Villefranche, där han gav en uppmärksammas intervju med många intressanta uppgifter om verksamheten vid Naval War College.⁸

Det är sannolikt att denna intervju blev den tändande gnistan för två unga officerare i svenska flottan, som ivrigt hoppades på att få delta i en kurs vid den amerikanska sjökrigshögskolan. De hette Carl Gustaf Flach och Gösta af Ugglas, båda kaptener och ungefär jämnåriga.

Vår Washingtonminister får ett uppdrag

Att det var utbildningen i Newport som lockade dem var ingen tillfällighet. Både Flach och af Ugglas hade i hög grad engelsk-amerikansk orientering. De hade båda fortbildat sig i yrket genom att delta i världsomseglingar. Flach hade också goda förbindelser från tre års tjänst i Royal Navy. Det är känt att han beundrade Mahan som han senare skulle karakterisera som den inom sjökrigskonsten som spritt ljus över sjömilitära frågor "mer än någon annan under detta århundrade".⁹

Det var säkerligen också Flach som skaffade fram upplysningar om Naval War College. Längre var det emellertid ovisst om någon kurs över huvud taget skulle komma till stånd 1894. I början av mars är Flach dock så säker på detta att han går till handling. Hans ansökan om tjänstledighet "för att genomgå 1894 års kurs vid Förenta Staternas sjökrigshögskola" är daterad den 10 mars; den följs av en liknande ansökan från af Ugglas den 22 mars.¹⁰

Flachs ansökan har en passus som inte finns hos af Ugglas och som tycks tyda på att han satt inne med informationer och kontakter vid sidan av den officiella vägen. Han skriver nämligen att tjänstledighetens längd "måtte få bestämmas på grund av de meddelanden, som Förenta Staternas regering kommer att insända". Han förefaller alltså vara ganska säker på att få ett positivt svar.

Flachs och af Ugglas' ansökningar tillstyrktes av resp. chefen för flottans

Carl Gustaf Flach. – Flachska släktarkivet.

stab och stationsbefälhavaren i Stockholm och gick vidare till sjöministern, konteramiral Jarl Christerson. Av honom kunde de två kaptenerna också vänta tillmötesgående. Amiral Christerson var nämligen en man som visste värdet av utlandserfarenhet: i yngre dar hade han i två år varit i fransk örlogstjänst.

Gösta af Ugglas. – Krigsarkivet.

Då Flach och af Ugglas ännu inte hade något tillstånd från amerikansk sida att genomgå kursen vid War College, måste sjöministern självfallet förvissa sig om att de skulle bli mottagna. Han skrev därför den 22 mars till sin kollega utrikesministern, greve Carl Lewenhaupt,¹¹ och bad denne utverka ett officiellt samtycke från den amerikanska regeringen.¹²

Men redan innan denna skrivelse anlänt till UD hade utrikesminister Lewenhaupt agerat i ärendet. Redan den 14 mars skrev han till svensk-norske ministern i Washington Anton Grip¹³ och uppdrog åt denne att "under hand" ta reda på huruvida tillmötesgående svar kunde motses på en eventuell svensk anhållan om tillstånd för två sjöofficerare att genomgå kursen i Newport.¹⁴

Officerarna namngavs inte och man märker att uppdraget till Grip endast gäller att förtroligt sondera terrängen. Ordern om en underhandsundersökning, innan sjöminister Christersons officiella begäran föreligger, kan tyda på att utrikesminister Lewenhaupt uppvaktats i ärendet bakom kulisserna. Antagandet om Flachs privata kontakter synes vinna stöd. Den gissningen ligger nära till hands att Lewenhaupt inspirerats i ärendet av Carl Gustaf Flachs far, kabinettsskammarherren och förstakammarledamoten Sixten Flach som var mycket inflytelserik och kung Oscars personlige vän.

När Lewenhaupt fått Christersons skrivelse sände han den 29 mars ett nytt brev till Grip i Washington.¹⁵ Nu förvandlas ministerns uppdrag till att gälla en officiell framställning om tillstånd för Flach och af Ugglas att genomgå kursen.

Sjöolycka försenar svaret

Under nära en månad hände sedan ingenting, vilket säkerligen irriterade de två kaptenerna, då det ju började bli ont om tid. Den 22 april fick emellertid UD följande telegram från minister Grip:¹⁶

"Letter fourteenth March arrived only yesterday owing shipwreck. College Newport opens June fifteenth, lasts nearly three months. Swedish officers admission granted."

I ett brev som når UD den 5 maj ger minister Grip en detaljerad förklaring.¹⁷ Lewenhaupts brev av den 14 mars hade han fått först den 20 april. Det senare brevet anlände tidigare, men då det förutsatte kännedom om det föregående aktstycket kunde han inte företa sig något. Brevet med Lewenhaupts sonderingsuppdrag hade sänts med ett tyskt fartyg som på At-

lanten fått propellerskada och nödgats gå in till Azorerna för reparation, varigenom posten försenats.

När Grip hade bågge breven i sin hand, försatt han ingen tid. Han besökte omedelbart marinministeriet och fick praktiskt taget omgående muntligt svar i positiv riktning av marinministern Hilary A. Herbert. Skriftligt svar utlovades senare.

I sitt brev till UD lämnar Grip en del informationer om verksamheten vid War College. Bl. a. säger han att "i år ville forelæsningsæmnerne være: 'Naval Tactics' og 'International Law', især antages det første af disse æmner at blive gavnligt for eleverne, da Flådens nordatlantiske eskadre vil opholde sig ved Newport, så at også praktiske forsøg ville anstilles".

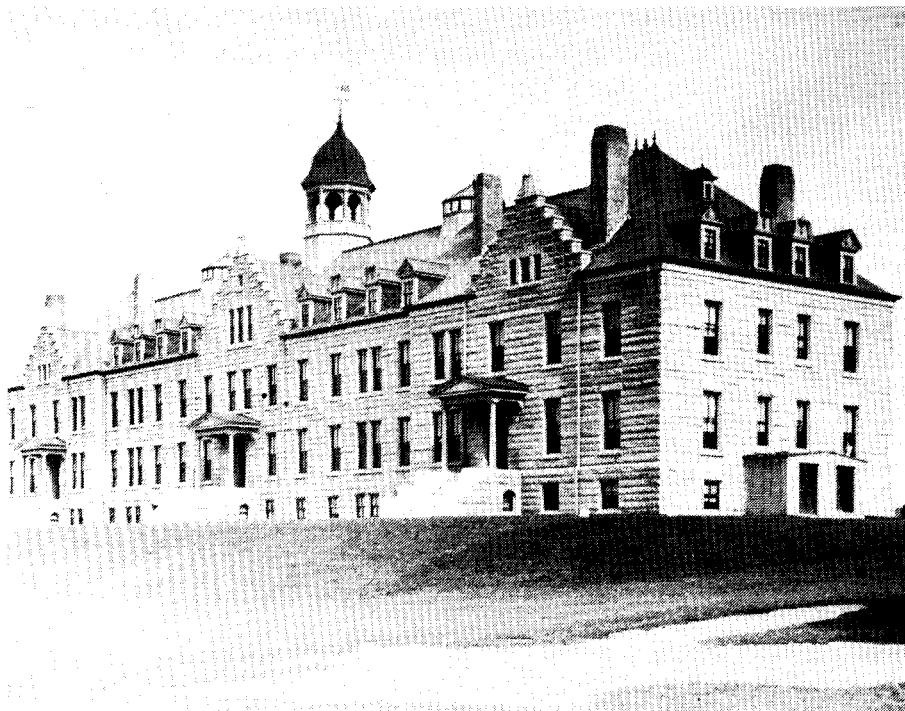
Minister Grip berättar också att föregående år, 1893, hade tyske militärat-tachén i Washington sänt en rapport till utrikesministeriet i Berlin om aktiviteten vid Naval War College. Man konstaterar alltså att Berlin hade detaljerad kunskap om den amerikanska sjökrigshögskolan ett helt år före Stockholm. Det kan antagas att attachérapporten snabbt gick vidare till kejsar Wilhelm. "Flottkejsaren" var i full färd med att smida sina imperialistiska planer; fem år senare genomdrev han med storamiralen von Tirpitz' hjälp den första flottlagen som lade grunden till den tyska högsjöflottan.¹⁸ Liksom kejsaren stod Tirpitz under inflytande av Mahans läror och tolkade dem på sitt eget vis.¹⁹

Den amerikanska regeringens officiella tillstånd till Flach och af Ugglas anlande till UD den 12 maj.²⁰ Det hade karaktären av ett brev till minister Grip från State Department med en kopia av ett mycket älskvärt brev till departementet från marinminister Herbert. Denne försäkrar att hans departement "will take great pleasure in gratifying this request of a friendly power".

Herbert meddelar att War College kommer att börja sommarkursen omkring den 12 juni och att kommandör F. M. Bunce, "Commandant of the Naval Training Station at Newport", skall utses till de två svenskarnas sponsor med instruktioner att ge dem "the same facilities for observation and instructions that will be given the class of officers detailed to take the War College course".²¹

President Cleveland tar emot

Alla formaliteter var nu ordnade och sjöminister Christerson kunde bevilja Flach och af Ugglas tjänstledighet; tiden angavs till 20 maj–15 oktober.²² Det var nu hög tid att göra de slutliga dispositionerna för USA-resan.

Naval War College i Newport vid tiden för Flachs och af Ugglas' vistelse där. Byggnaden invigdes 1892 och rymde då hela institutionen. Ytterligare sju hus har tillkommit senare. Byggnaden fick 1934 namnet Luce Hall för att hedra grundaren av War College. – Foto US Naval War College.

Tack vare vår påpasslige Washingtonministers rapporter till UD vet vi att Flach och af Ugglas anlände till den amerikanska huvudstaden den 8 juni.²³ Minister Grip föreställde dem dagen därpå för presidenten Grover Cleveland, som föregående år börjat sin andra period i Vita huset och nu i juni 1894 brottades med en allvarlig ekonomisk kris, stor arbetslöshet, bankfallissemang och omfattande järnvägsstrejker.²⁴ Flach och af Ugglas fick också hälsa på utrikesministern Walter Q. Gresham, marinminister Herbert och några av de högsta cheferna i marindepartementet. Senare samma dag avreste de två svenskarna till Newport.

Den 13 juni deltog Flach och af Ugglas i sommarkursens öppnande vid Naval War College som de första utländska officerarna. De fick nästan omedelbart tillfälle att i en sakkunnig krets diskutera en åskådlig demonstration av en modernt utrustad krigsmakts förmåga. Trots medlingsförsök från bl. a.

USA utbröt just sommaren 1894 det kinesisk-japanska kriget, då den kinesiska flottan snart sattes ur spel och Japan för första gången visade världen sin militära styrka och slagkraft.²⁵

Utan den satsning på flottan som Sverige började lite tveksamt 1883 och sedan fortsatte i aktningvärt tempo efter 1892 skulle de två officerarnas Amerikaresa ha varit otänkbar. I slutet av 1880-talet och på 90-talet talade man ofta om att flottan gynnades av "sjövind". En känd sjömilitär författare, Herman Wrangel, kapten, sedermera generalmajor och chef för kustartilleriet – liksom Flach starkt influerad av Mahan – gav 1886 ut en skrift med titeln "Sjövind".²⁶ Uttrycket begagnades flitigt i de långdragna debatterna om flottan, inte minst i riksdagen.²⁷ Också den flottvänlige kung Oscar nyttjade bilden, fastän han föredrog synonymen "sjöbris".²⁸

Man kan alltså säga att det var sjö vinden som förde Carl Gustaf Flach och Gösta af Ugglas till amiralerna Luce's och Mahans sjökrigshögskola i den havsomsusade, historiskt märkliga staden Newport vid Narragansett Bay.

2. *Vid Mahans kateder*

1894 var ett viktigt år i Naval War Colleges historia. Vid slutet av skolans första decennium vann institutionens stödtrupper en seger över dem som endast värderade teknisk utbildning i flottan. Striden om utbildningsidéer var emellertid inte slut i Amerikas marin i och med att Naval War College skaffade sig en varaktig ställning.

Under skolans nye chef, captain Henry C. Taylor, blev 1894 års kurs en modellkurs för perioden fram till 1919.²⁹ För första gången blev sjökrigsspelet ett huvudämne för eleverna. Detta var något som speciellt Flach fängslades av och i framtiden skulle han bli en mycket anlitad expert på att organisera sådana strategiska spel. På samma gång betonades vid skolan betydelsen av internationell rätt och 1894 års föreläsningar av Harvarddocenten Freeman Snow blev skolans första publikation i en lång rad böcker om havsrätt.³⁰

Det finns ingen detaljerad redogörelse för kursen på engelska i skolans arkiv. Alla dokument från den tiden är förstörda. Den rapport som Flach och af Ugglas insände till den svenska marinledningen efter hemkomsten har därför stort marinhistoriskt värde.³¹ Den utgör ett unikt dokument i sin uttömmande, kompetenta och klarsynta beskrivning.

Mahan hade föregående år – motvilligt – lämnat Newport då han kommanderades som chef på Chicago, men man får ett starkt intryck av att de

två svenskarna kände att de satt vid hans kateder och Mahans anda svävar över deras rapport. Det bekräftas att dess författare i hög grad influerats av den tidigare omnämnda intervju som Mahan gav i början av 1894 i Villefranche. Följande resumé som Mahan framförde i denna intervju anser de vara av särskild vikt såsom den tydligaste programförklaring som existerar för kursen och de vill därför ha den med i sin rapport:

”Den huvudsakliga anledning, som legat till grund för upprättandet av US Naval War College, har varit, att med sjökrigsmaterielens oerhört snabba utveckling på senare tider kunskapen om det ändamålsenligaste bruket av dessa nya vapen ej hållit jämna steg, och att de åsikter, som i detta hänseende bildat sig, ej utvecklats systematiskt.

Jag vill ej bestrida, att icke många beaktansvärda åsikter i ämnet framhållits; goda uppsatser och avhandlingar ha författats av åtskilliga personer, men likväl förblir det faktum bestående, att ett systematiskt studium och ett grundligt arbete för att skapa en vetenskap angående sjökriget under nyare tiders förhållanden aldrig ägt rum.

En regering får likvisst på inga villkor överlämna studiet och utläggningen av ett sådant utomordentligt viktigt ämne som sjökrigskonsten åt den frivilliga och enskilda företagsamheten av i aktiv tjänst varande officerare. Att kunna förstå och omfatta detta ämne är av en sådan stor betydelse, att medel måste tillgripas i ändamål att man må kunna av därtill särskilt utsedda officerare försäkra sig om en metodisk undersökning och bearbetning av ovannämnda ämne, samt att anordna en kurs för alla de officerare, som synas lämpliga att föra befäl över flottor och på enkla fartyg.”

Så långt Mahans uttalande i något förkortad form.

”Möjliga krig” i hemarbeten

I fortsättningen berättar Flach och af Ugglas att den i början bedrivna tekniska specialutbildningen numera upphört och att främsta vikten lagts vid ”krigskonsten och vetenskaper som erfordras för befälsposters beklädande”.

Ur rapporten kan vidare följande återges:

”Vad organisationen beträffar sorterar kursen under den avdelning av ”Navy Department”, som kallas ”Bureau of Navigation” och som har sitt säte i Washington. Emedan Newport är en av amerikanska flottans stationer med en befälvande officer på platsen, sorterar kursen närmast under honom. Chefen för kursen eller såsom han officiellt kallas ”the President” är av Commanders grad eller däröver och har till sitt biträde en s. k. ”perma-

Carl Gustaf Flach (t.h.) och Gösta af Ugglas (t.v.) med en oidentifierad amerikansk kollega i mitten under kursen vid Naval War College 1894. – War College's arkiv.

nent Staff", som innevarande år bestod av en "Commander", en "lieutenant" och en "ensign" samt en marinofficer; dessutom voro ytterligare tvenne sjöofficerare avsedda för tillfällig tjänstgöring hos chefen. Chefen för krigskursen är även chef för torpedoskolan på Goat Island. — — —

De officerare, som skola genomgå kursen, kommenderas dit av Navy Department; de äro av Commanders grad och därunder. ... Den nuvarande chefen Captain H. C. Taylor yttrade angående kommendering av officerare till kursen följande: "Min erfarenhet ger vid handen, att till en kurs av den art, vi äga här, ej bör kommenderas alltför unga officerare. Det är nämligen i främsta rummet de äldre officerarne, som äro i behov av strategiska och taktiska kunskaper och det fordras en stor del erfarenhet för att rätt kunna bedöma och tillgodogöra sig undervisningen i dylika frågor"...

"Sedan kursen pågått ungefär halva den därför bestämda tiden, utdelades till en del officerare strategiska hemarbeten, såsom att diskutera ett möjligt krig mellan Förenta staterna och Spanien, ett krig mellan China och Japan, med Tyskland såsom Chinas och Förenta staterna såsom Japans bundsförvant, ett krig mellan England och Spanien å ena sidan samt Förenta staterna och Frankrike å den andra under antagande att Nicaraguakanalen var öppnad och besittningen av densamma utgjorde tvisteämnet. Det strategiska hemarbete, som tilldelades kapten Flach, avhandlade ett europeiskt krig i Östersjön och Nordsjön. Det kapten af Ugglas tilldelade omfattade ett krig i Medelhavet. (Båda uppgifterna återgivna i bilagor.)

Under den sista månaden kursen pågick, upptogs tiden huvudsakligen av ett större krigsproblem rörande New York och närliggande trakter (med vilket alla officerarne äro skyldiga att sysselsätta sig). Problemet diskuterades och varje arbetsavdelning fick framlägga sin i detalj utarbetade uppgift, som särskilt kritiserades såväl av de vid kursen anställde som av de i densamma deltagande officerarne. Ett generellt svar på den strategiska och taktiska delen av detta problem utarbetades av kapten Flach (återgivet i bilaga)."

Så långt utdragen ur Flachs och af Ugglas rapport.

"Exemplarisk nit och duglighet"

Det förefaller som om Flach under Newporttiden fått tjänstgöra som ett slags t. f. svensk marinattaché. Från sina överordnade hemma fick han flera smärre uppdrag, bl. a. sände han vid ett tillfälle karta och uppgifter om Förenta staternas flaggor.³² Han tog också egna initiativ, t. ex. en rapport om

en provtur han fått deltaga i med kryssaren Minneapolis, en av de snabba, lätt armerade s. k. "handelsförstörare" som byggdes vid denna tid.³³

I början av augusti fick Flach och af Ugglas klart för sig att kursen vid War College skulle pågå något längre än vad de hade räknat med, varför de skrev hem och begärde två veckors förlängd tjänstledighet till den 1 nov. Chefen för Flottans stab tillstyrkte men sjöministern prutade ner tiden till endast tre dagar. Då kursen slutade den 29 sept. hann de emellertid ändå hem till den 18 okt.³⁴

Flachs och af Ugglas' utförliga, på talrika dokument stödda rapport till Chefen för Flottans stab är ett talande vittnesbörd om deras ambition, energi och receptivitet i arbetet. Uppenbarligen hade de imponerat på kursledningen. I sin årsrapport till marinministern vid kursavslutningen prisade presidenten, captain Taylor, de två svenskarna "for greatest industry in pursuing the course and for exemplary zeal and ability in the work".

Marinminister Herbert förmedlade de exceptionellt fina lovorden till utrikesminister Gresham som i sin tur vidarebefordrade dem till minister Grip. Denne var inte sen att med uppenbar glädje sända en rapport om de hedrande omdömena till utrikesminister Lewenhaupt som omedelbart över-sände en kopia till sjöminister Christerson.³⁵ På ett mera ärofullt sätt kunde färden med sjö vinden till Newport inte ha avslutats.

Det stod ganska klart att flera av Flachs och af Ugglas' kamrater ville följa deras exempel. Snabbast i vändningarna var löjtnanten greve Knut Posse som redan den 23 nov. 1894 anhöll om tjänstledighet för att genomgå 1895 års kurs vid Naval War College. Han fick emellertid avslag på sin framställning om tjänstledighet.³⁶ Bättre lycka hade en dansk sjöofficer, kaptenen B. Fritzer, som bevistade det årets kurs.³⁷

Knut Posse gav sig emellertid inte så lätt. Några år senare, i början av 1899, gjorde han en ny anhållan, denna gång tillsammans med en kamrat, kaptenen Gustaf Kraak, och nu var tjänstledigheten inte något problem. Men andra hinder kom emellan. Precis som i Flachs och af Ugglas' fall beordrade utrikesministern – Lewenhaupt hade nu efterträtts av greve Ludvig Douglas – minister Grip i Washington att ansöka om vederbörligt tillstånd. Grip fick emellertid beskedet att någon kurs sannolikt inte skulle anordnas sommaren 1899. Något skäl för detta anfördes inte, men Grips egen förklaring var att "flottan är så upptagen av de nya besittningarna att alla officerare behövs för aktiv tjänst".³⁸

Med denna försiktiga formulering avser Grip givetvis det spända läget efter Parisfreden i december 1898, då Spanien fick avstå överhögheten över Kuba och Filippinerna övertogs av USA.

Från Sverige ensamt till 64 länder

Den nitiske Knut Posse fick aldrig förverkliga sin dröm att fortbilda sig vid Naval War College och i själva verket stoppades antagning av utländska officerare efter 1895. Orsaken var att de behandlade ämnena blev alltmer ömtåliga. Faran för ett krig med Spanien började bli överhängande. Redan 1894 under Flachs och af Ugglas' kurs kom problemet upp men spelade då inte någon central roll. Året därpå fick emellertid krigsriskerna ett grundligt studium.

Det skulle sedan dröja åtskilliga år innan de svenska officerarna fick några efterföljare i Newport. Först efter andra världskriget började man mera allmänt inse betydelsen av samarbete mellan officerare från andra mariner, vilket senare, år 1956, resulterade i upprättandet av en internationell kurs vid Naval War College, Naval Command College, under befäl av kommendör Richard G. Colbert, på 1970-talet Natos befälhavare i Sydeuropa.

Undan för undan har denna internationella verksamhet växt och har nu nått en imponerande kosmopolitisk omfattning. Tretton svenska sjöofficerare har under de senaste decennierna följt i Carl Gustaf Flach och Gösta af Ugglas' spår. Den förste var kommendörkapten Christer Kierkegaard, senare konteramiral, som deltog i kursen 1957–1958. Den senaste och femtonde i raden av svenska sjöofficerare är kommendörkapten Magnus Haglund som deltagare i skolans hundraårskurs 1984–1985 med officerare från 34 länder.³⁹ Det är förvisso ett enastående förbund mellan sjövapnets män. Sedan 1956 har 864 sjöofficerare från 64 länder utexaminerats från kursen; omkring hälften har senare blivit amiraler och 69 har blivit marinchefer.

3. "Sveriges Naval War College"

Den ene av de två första Newportresenärerna, Carl Gustaf Flach, fick en bråd tid vid hemkomsten. Han hade viktiga privata angelägenheter att ordna och han fick nästan omedelbart en anmodan att hålla ett föredrag i Sjöofficerssällskapet i Stockholm om sina erfarenheter från tiden vid Naval War College. Det inte minst viktiga med detta föredrag var att det kom att bidra till skapandet i Sverige av en liknande högre utbildning för våra sjöofficerare.

I sin rapport till chefen för Flottans stab hade Flach och af Ugglas pekat på nödvändigheten av en sådan utbildning i Sverige. De stödde sig därvid på ett uttalande som deras chef i Newport, captain Taylor, gjort på deras begäran. Taylor betonade vikten för "ett land med ett sådant geografiskt läge som

Sverige" att ha en tillräckligt stark flotta, varvid "ett svenskt Naval War College" skulle vara av "den yttersta vikt".

I själva verket hade frågan om en högre utbildning för de svenska sjöofficerarna diskuterats under hela senare delen av 1800-talet, särskilt inom Kungl. Örlogsmannasällskapet, vars organ Tidskrift i Sjöväsendet under årens lopp publicerat flera inlägg i ämnet. Samtliga rekommenderade den tyska "Marine-Akademie" i Kiel som förebild för Sverige.⁴⁰ Också Sjöofficerssällskapet intresserade sig i hög grad för en lösning av frågan. Bl. a. höll den sedermera så berömde Arvid Lindman 1887, då ung löjtnant, ett föredrag i sällskapet, vari han påvisade behovet av en högskola för flottan.⁴¹

Det var därför foljdriktigt att Sjöofficerssällskapet anmodade Flach att hålla ett föredrag. Det skedde vid ett extra sammanträde den 24 nov. 1894. Föredraget väckte stort intresse och föranledde en livlig diskussion.⁴² Efter debatten antog man följande resolution:

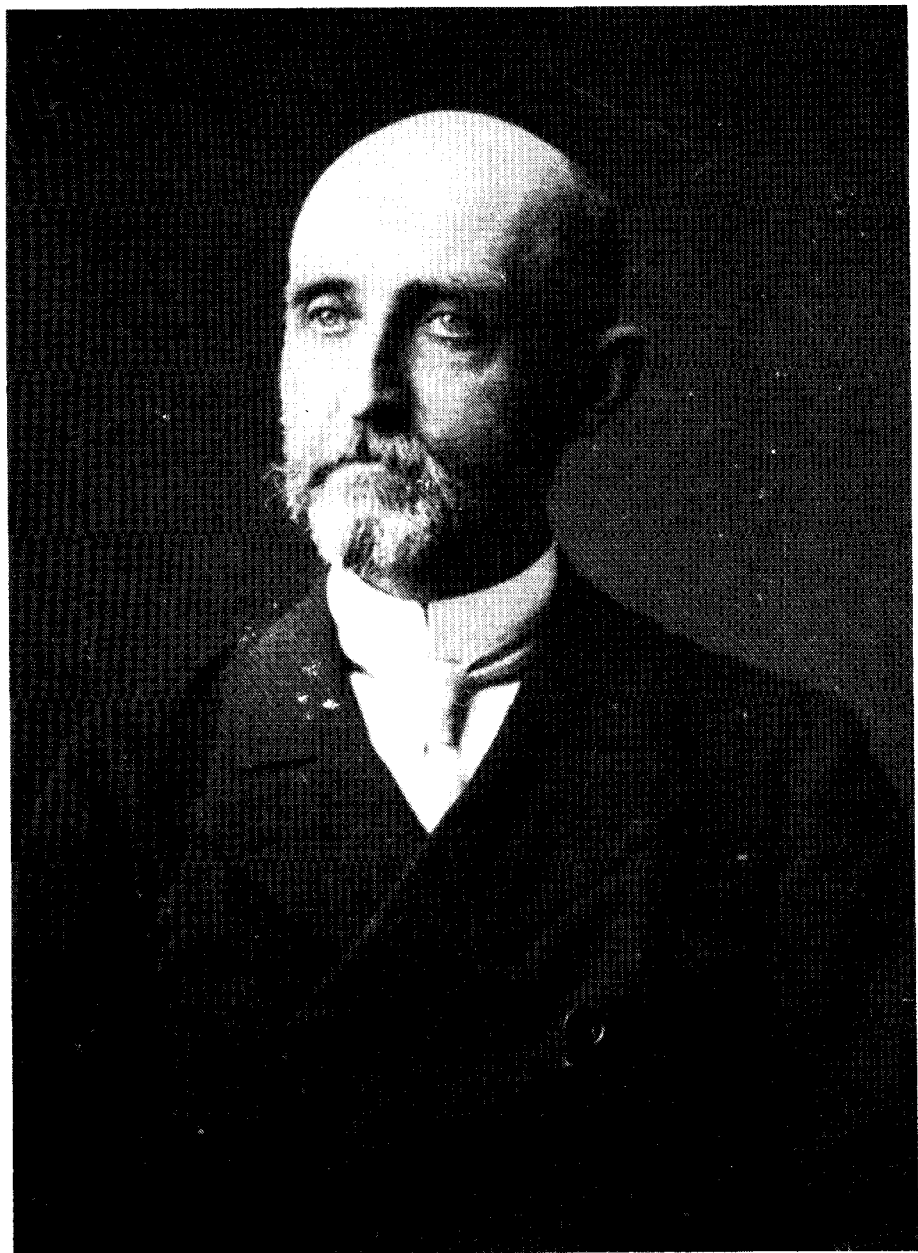
"Sällskapet anser att en högre krigsutbildning för den svenske sjöofficeren är nödvändig och att denna bör bibringas vid en obligatorisk, företrädesvis teknisk kurs för yngre officerare samt en frivillig, företrädesvis strategisk-taktisk kurs för officerare av mera mogen ålder."

Frågan utvecklades nu i överraskande snabbt tempo. Det förefaller som om Flachs föredrag och Sjöofficerssällskapets resoluta uppträdande utgjort den injektion som behövdes för att bryta genom konventionella hinder. Sällskapets resolution överlämnades till en kommitté inom Örlogsmannasällskapet som länge arbetat med frågan under ordförandeskap av dåvarande kommendören prins Oscar Bernadotte.⁴³

Kommittén arbetade nu skyndsamt och efter några modifieringar antog Örlogsmannasällskapet kommitténs förslag som sitt eget och inlämnade redan den 5 dec. 1894 sitt "Förslag rörande åstadkommandet av en sjökrigshögskola" till sjöminister Christerson.⁴⁴

Mahans idéer segrar i Sverige

Året därpå publicerades Flachs föredrag i Tidskrift i Sjöväsendet, där han bl. a. hyllade pionjären Mahan.⁴⁵ Samma årgång av tidskriften innehöll ett briljant föredrag som den tidigare omnämnde Herman Wrangel i februari 1895 hållit inför Örlogsmannasällskapet om Mahan och den brittiske amiralen Philip Colomb, som nästan samtidigt med Mahan publicerat ett arbete om sjökrigskonsten, *Naval Warfare: its ruling principle and practise*, en märklig bok som det finns anledning att återkomma till. Studiet av detta och

Alfred Thayer Mahan, banbrytare inom sjökrigsvetenskapen, lärare i sjökrigshistoria och strategi och Naval War College's president, 1886–88, 1892–93. – War College's arkiv.

av Mahans verk ansåg Wrangel vara "av utomordentlig betydelse för sjöofficerarens utbildning".⁴⁶

Mahan var nu på allvar introducerad här och det sjömilitära tänkesättet kom i hög grad att präglas av hans lärosatser. Det blev de idéerna som segrade; den tyska modellen från Kiel tonades ned. Flach och Wrangel blev inte de enda uttolkarna av Mahan, flera andra sjömilitära forskare anslöt sig.⁴⁷ Bland dem märktes Arnold Munthe och Gunnar Unger, vilka längre fram efter Mahans förebild författade en svensk version av sjömaktens inflytande på historien.⁴⁸

Med de gynnsamma försvarsvindar som rådde och den genklang som Mahans idéer väckt i Sverige vållade det inga större svårigheter för sjöminister Christerson att lösa den nästan hundraåriga stridsfrågan om en högskola för flottan. I mars 1897 fattade riksdagen sitt beslut och den 10 oktober 1898 började Kungl. Sjökrigshögskolan, "Sveriges Naval War College", sin verksamhet. Till chef utnämndes kommandör Carl Adam Hjulhammar, en bemärkt sjöofficer som vi kommer att möta senare. Högskolan inrymdes länge högst blygsamt i förhyrda lokaler, först på Styrmansgatan 32. 1926 flyttade man till militärstabsbyggnaden, "Grå huset", på Östermalmsgatan 87.⁴⁹

När dåvarande presidenten för institutionen i Newport, kommandörkapten C. H. Stockton, Mahans efterträdare, den 25 november 1898 i ett brev till biträdande marinministern Charles H. Allen, ville bevisa Naval War Colleges värde och internationella anseende, framhöll han att "it has been followed in its general lines by the schools since established in Russia, France, and to be established in Sweden and Japan".⁵⁰ Stockton var väl underlättad; vid den svenska högskolan hade man till och med nyss börjat arbetet.

Verksamheten vid Sjökrigshögskolan pågick i mer eller mindre oförändrat skick till 1961, då alla de tre försvarsgrenarnas högskolor som bekant sammanfördes till en gemensam högskola, Militärhögskolan. I det ursprungliga programmet för Sjökrigshögskolans undervisning hette det att den skulle meddelas i en två-årig allmän kurs och en ett-årig högre kurs. Den senare rönt emellertid i början ringa anslutning. Under året 1899–1900 fanns endast en elev. Det kan knappast förvåna att denne energiske officer hette Carl Gustaf Flach.⁵¹

4. Stridsman för en stark flotta

Av de två svenska officerarna vid Naval War College 1894 förefaller Carl Gustaf Flach ha varit den mest aktive, engagerade och samhällsmedvetne.

Det märks redan av deras arbeten under kursen i Newport och det framträdde klart under deras fortsatta karriär i Sverige.

Carl Gustaf Flach föddes 1860 på släktegendomen Svensksund i Konungssunds socken i Östergötland, förvisso magnifika namn som måhända kunde sätta patriotiska strängar i rörelse i ungdomen. Fadern, Sixten Flach, var en av dessa på 1800-talet vanliga godsherrar som ägnade sig åt politik och hovtjänst. En tid var han ledamot av första kammaren och i två decennier tjänstgjorde han som kabinettskammarherre hos Oscar II. Hans hustru, Augusta Frestadius, var dotter till industrimannen A. W. Frestadius, som vid denna tid ansågs vara en av Sveriges rikaste män.⁵²

Carl Gustaf Flachs lust för sjöyrket väcktes tidigt och han tvekade aldrig om yrkesvalet. Som 14-åring började han på Sjökrigsskolan. Kadettårens mest spännande upplevelse var en expedition 1876 med korvetten Norrköping till Philadelphia, där 100-årsminnet av självständighetsförklaringen firades med en grandios världsutställning. Bland kadettkamraterna hade Flach den jämnårige prins Oscar, vilket öppnade alla dörrar för såväl officerare som kadetter.⁵³

Sin sjöofficersexamen tog Flach 1880, varefter en mängd sjökommenderingar vidtog. Bland dem kan nämnas tjänstgöring på 2:a klass pansarbåten John Ericsson, vår första monitor med två amerikanska kanoner, skänkta av fartygets namngivare, minfartyget Ran, som senare ändrades till kung Oscars chefsfartyg Drott, korvetterna Balder och Freja och pansarbåtarna Göta och Thule, den andra och tredje i ordningen av våra pansarbåtar.⁵⁴ Han var vidare bl. a. chef på torpedkryssaren Psilander 1900 och på Freja 1904, då kadettfartyg, samt 1905 på torpedbåten Clas Uggle såsom avdelningschef för torpedskolan.

På sedvanligt sätt varvades sjökommenderingarna med tjänstgöring i land. Han genomgick sålunda minskolans högre kurs, tjänstgjorde i flottans stab och generalstaben samt var åren 1904–1906 stabschef hos befälhavande amiralen i Karlskrona. Han blev löjtnant 1884, kapten 1890, kommendörkapten av 2:a gr. 1901 och av 1:a gr. 1905.⁵⁵

Tre år i engelsk örlogstjänst

Vid den här tiden var det ganska vanligt att unga sjöofficerare sökte fortbilda sig genom en tids utländsk tjänst. Den målmedvetne Flach var inte sen att ansluta sig till den kretsen och han gjorde det grundligt. Under de tre åren 1885–88 var han i engelsk örlogstjänst.

Under en tid i London kom han i kontakt med Royal United Service Institution, ofta förkortat kallad RUSI, en gammal, allttjämt existerande organisation för dryftande av försvarsfrågor. Den gjorde honom senare till hedersledamot, en stor ära för Flach. Det är högst sannolikt att han vid denna institution blivit bekant med sjömilitära författare som lämnat viktiga bidrag till flottans utveckling, bl. a. viceamiralen Philip Colomb och politikern Hugh Arnold-Forster. I denna krets var Colomb förgrundsfigur, flitig föredragshållare och debattör. Arnold-Forster gav upphov till den journalistiska storm som bröt ut i september 1884 rörande den engelska flottans svaghets-tillstånd. År 1900 blev han parlamentarisk sekreterare i amiralitetet och senare krigsminister 1903–1905. Dessa kontakter skulle några år senare bli mycket betydelsefulla för Flach.⁵⁶

Under större delen av tiden i Royal Navy var han emellertid till sjöss. Tack vare bevarade dagboksanteckningar kan man följa de olika expeditionerna.⁵⁷ Det började inte bra. De första åtta månaderna tjänstgjorde han på korvetten Rover som ingick i Atlanteskadern. I dagboken kritiserar han praktiskt taget allt ombord. ”Ingen disciplin och alla övningar sköttes uselt”, säger han. Han var glad när han i maj 1886 fick lämna ”detta helvete” som han uttrycker sig.

Nästa kommandering blev så mycket bättre, en enastående upplevelse liksom alla övriga expeditioner. Han fick tjänstgöra på pansarskeppet *Temeraire*, ett välbekant fartyg i engelska örlogsflottan. Det var ett s. k. kasemattfartyg med två barbett-torn på däck och ingick i Medelhavseskadern. Flach deltog i intressanta övningar och genomgick bl. a. en minkurs på Malta, Medelhavsflottans huvudstation. Efter 16 månaders tjänst lämnade han *Temeraire*, ”på vilket fartyg jag tillbringat några bland mina engenämaste stunder i engelsk tjänst”.⁵⁸

Han tjänstgjorde vidare någon tid 1887 på slagskeppet *Duke of Wellington*, på vilket fartyg Colomb bara ett år tidigare hade varit chef. Den befattningen hade han f. ö. också haft på Flachs nästa skepp, pansarfregatten *Audacious* i Fjärran Österneskadern. Beröringspunkterna med amiral Colomb blir allt påtagligare.

Flach mönstrade på *Audacious* i Singapore i februari 1888. Via Borneo och Manila gick färden vidare till Hongkong, där fartyget stannade hela april. Under tiden genomgick Flach ytterligare en minskola, varvid han bl. a. fick öva kontramining som vid den här tiden var ganska okänd i Sverige.⁵⁹

Vid ett tillfälle gjorde Flach och ett par kamrater en utflykt till Kanton och därefter tar dagboken abrupt slut. Förklaringen är tragisk: han drab-

bades av en allvarlig klimatsjukdom och kunde inte följa med eskadern vidare utan nödgades snarast möjligt ta sig hem.⁶⁰

I generalrullan heter det drastiskt att han blivit "hemskickad såsom invalid", en något bokstavig tolkning av det gängse uttrycket "invalided home", alltså hemsänd på grund av sjukdom.⁶¹

Väl hemma på Svensksund fick han god vård, tillfrisknade och kunde återinträda i tjänst. Men i fortsättningen var hans hälsa aldrig riktigt stabil; då och då vacklade den. Han övervann länge svårigheterna med sin enorma energi och järnhårda viljekraft.

Prioritetskrav med lycklig utgång

Karriären fortsatte sedan i normal ordning, bl. a. var han 1889–90 som subaltern på Freja med om en långresa till Medelhavsområdet. Så kom då 1894 den livligt eftertraktade kursen vid Naval War College i Newport, där han metodiskt och allsidigt under skickliga lärares ledning fick bedriva avancerade studier i sjökrigshistoria, strategi och taktik.

Även på det personliga planet kom vistelsen i Newport att omgestalta hans liv. Han förälskade sig i en Bostonflicka, vars familj hade ett sommarhem i Newport. Strax efter hemkomsten begärde Flach på nytt tjänstledighet för att resa tillbaka till Amerika och gifta sig.⁶²

Den unga dam som vunnit den 34-årige svenske kaptenens hjärta tillhörde en av USA:s mest prominenta familjer. Hon hette Pauline Bancroft, var dotter till konstnären, senare affärsmannen John Chandler Bancroft och sondotter till den store historikern George Bancroft, författare av ett berömt tiobandsverk om Amerikas historia, såsom sjöminister i president Polks regering grundare av sjökrigsskolan i Annapolis och USA:s minister, först i London och sedan i Berlin.⁶³

George Bancroft hade byggt ett sommarhem vid Bellevue Avenue i Newport, kallat Rosecliff efter hans hobby, rosenodling. Några år efter hans död 1891 revs huset av nya och nyrika ägare som ersatte det med det nuvarande Rosecliff efter mönster från Ludvig XIV:s Grand Trianon i Versailles; det är kanske det mest distingerade av Newports många berömda "summer mansions".

När Flach och af Ugglas kom till Naval War College, hade Newports *golden age* med sitt glittrande nöjesliv nyligen börjat.⁶⁴ Utan tvivel introducerades de två unga svenska officerarna i flera av de rika Bellevue Avenue-familjerna och det var säkert där som Flach mötte Pauline Bancroft. Hon

skildras som en mycket fin och tjusig ung människa.⁶⁵ Att Carl Gustaf Flach gjorde sin uppvaktning ytterst målmedvetet framgår av en liten historia som lever kvar i familjerna Flach och af Ugglas.

Flach hade fått sin kaptensfullmakt två år före af Ugglas och skulle därför ha företrädre framför denne. Men vid War College var man lite svag för af Ugglas' barontitel och omnämnde honom därför oftast före Flach. Gentlemannen af Ugglas var något generad över detta och beklagade sig för sin vän. Men Flach replikerade: "Det spelar ingen som helst roll. Det är bara i en angelägenhet som jag kräver absolut prioritet och det gäller mina intressen hos familjen Bancroft".⁶⁶

Carl Gustaf Flach och Pauline Bancroft gifte sig i Boston i slutet av december 1894. Det blev ett mycket lyckligt äktenskap. Att de vördade det gamla familjenamnet Bancroft framgår av att de lät det ingå i alla de fem barnens förnamn.

"Såg ut som en engelsk amiral"

Efter hemkomsten på nyåret 1895 bosatte sig de nygifta först i Stockholm. Flach tjänstgjorde på nytt i flottans stab och hade längre eller kortare sjökommenderingar, bl. a. som chef på kanonbåten Rota och som sekond på pansarbåten Oden. Hans grundliga engelsk-amerikanska utbildning började prägla honom.

Det finns ett strålande porträtt av Flach som fartygschef i prins Wilhelms memoarbok *Alle mans katt*.⁶⁷ "Sjömansprinsen" deltog 1904 i en avslutande kadettkurs på Freja med Flach som chef. Prinsen berättar:

"Flach var en präktig sjömanstyp, torr, mager och en smula framåtböjd, sträng när det behövdes men eljest mild och godmodig. Han såg ut som en engelsk amiral när han på sviktande knän tog sin promenad på halvdäck – och han var medveten därom. I hela sitt uppträdande bemödade han sig om att verka britt, det var ett litet koketteri beroende på hans djupt rotade beundran för världens största sjöfarande nation."

Ivrig kämpe för sjöförsvaret

Men det som främst tillförsäkrar Carl Gustaf Flach en hedersam plats i den svenska flottans historia är hans entusiastiska, brinnande kamp för sjövapnets utveckling och betydelse för landets försvar. Herman Wrangel och Carl

Gustaf Flach torde vara de sjöofficerare som omkring sekelskiftet ivrigast uppträdde till flottans försvar.

I Flachs rika utrustning ingick självständighet, mod och fasthet i karaktären. Han var stridbar och inte gärna böjd för eftergifter och jämkningar. Men han stred alltid med blanka vapen. Fastheten ansåg han nödvändig när det gällde personer som ville nedvärdera sjöförsvaret eller, bundna av fördomar, inte förstod en ny tids obönhörliga krav. Det fanns gott om sådana krafter också under den vänliga "sjövindens" tid.

Det är ganska naturligt att han med dessa egenskaper kunde komma i konflikt med myndigheter och överordnade. Belysande exempel på detta kan man finna i en samling brev som Flach riktat till en äldre officerskamrat och vän, kommendörkaptenen, sedermera generallotsdirektören Vilhelm Linder.⁶⁸

I ett brev, daterat den 27 juni 1900, dryftas en allvarlig komplikation i tjänsten. Tydligt hade Flach kommit i konflikt med chefen på ångkorvetten Balder, kommendörkapten Theodor Sandström som det året skulle gå ut på en långresa.⁶⁹ Avsikten var att Flach skulle medfölja som sekond, men han vägrade att "utgå med Sandström" och var därtill oförsiktig nog att göra ett offentligt uttalande i saken. Detta ångrade han senare men ansåg inte att han kunde ändra sig utan att, som han säger, "förlora aktningen för mig själv". Flach uppvaktade sjöminister Gerhard Dyrssen och konflikten löstes.⁷⁰ Han blev i stället chef på torpedkryssaren Psilander, en kommandering som han själv önskat.

Medan konflikten pågick, hade Flach umgåtts med planer på att begära "avsked från lön". Han gjorde också allvar av detta på hösten 1900 men återgick i tjänst året därpå, då han blev kommendörkapten av 2:a gr.

Översättning vapen i försvarsdebatten

Flach hade en uppenbar publicistisk begåvning. Han var livligt verksam som författare och översättare på det sjömilitära området. 1892 gav han ut en översättning av en ett år tidigare utkommen engelsk bok som fångat hans intresse. På svenska fick den namnet *I manövertornet* och var en populär framställning av en tänkt sjöstrid. Den var författad av den tidigare omnämnde politikern Hugh Arnold-Forster.⁷¹

Flach påpekar i sitt företal att det engelska fartyg som deltar i den hypotetiska striden nära överensstämmer med de svenska pansarbåtarna av den s. k. Svea-klassen och han försedde titelbladet med en bild av Svea. Det

förklarar hans intresse och han hade säkerligen också ett medvetet syfte med sin snabba översättning. Han avsåg den som ett inslag i den intensiva debatt som ägde rum på hösten 1892 före den urtima riksdag som skulle behandla försvarsfrågan.

Det skedde vid denna tid en markant ökning av försvarsintresset, ett fullständigt uppvaknande. Knappast någon har karakteriserat rörelsen så dramatiskt som den värtalige kung Oscar: "Men helt plötsligt glimmade det till i askan och gamla känslor, länge slumrande, väcktes åter."⁷²

Två omständigheter bidrog till den kraftiga försvarsvinden i Sverige: rädsla för Ryssland som följd av den ryska regeringens våldsåtgärder mot Finland, vilka ansågs förebåda en för Sverige hotfull rysk expansion, och de lidelsefulla svenskfientliga stämningarna i Norge.⁷³

Flachs översättning väckte ett visst uppseende men drunknade i den alarmerade stämning som skapades av mer agitatoriskt lagda försvarsvänner. Själv stod han dock för en verkligt spektakulär debattinsats, vars motiv och omfattning skulle framstå först flera år senare.

Det hängde samman med ytterligare en översättning från engelska. Tiden var nu mogen för Flach att komma den tidigare flera gånger omnämnde engelske amiralen Philip Howard Colomb närmare in på livet. År 1903 presenterade Flach på svenska Colombes epokgörande arbete *Naval Warfare*, utgivet i England 1891. Den svenska titeln blev *Sjökriget*, dess grundregler och dess förande, historiskt behandlat.⁷⁴

"Vårt enda betryggande försvar"

I förordet till översättningen av Arnold-Forsters arbete hade Flach skrivit att flottan utgjorde "vårt naturligaste och enda betryggande försvar" och även kursiverat de tre sista orden.⁷⁵ Detta väckte en storm av ovilja på flera håll. När Flach använde uttrycket "betryggande försvar" anknöt han till en något svävande paroll som flitigt förekom i försvarsdebatten i slutet av 1800-talet, varvid man närmast syftade på lantförsvaret.⁷⁶ Men Flach preciserade kraven och förde fram flottans prioritet. Det förvandlade en dunkel fras till en distinkt åsikt.

I förordet till Colombes verk tar Flach nu upp uttrycket i den version han begagnat och bemöter kritiken.⁷⁷ När han använt orden vårt "enda betryggande försvar" om flottan, var det strategiskt motiverat, säger han. Det var resultatet av ett noggrant studium av vår egen sjökrigshistoria och av Co-

lombs verk. Det var den i detta arbete framförda s. k. "fleet in being-principen" som föranledde honom att använda uttrycket.

Colomb hade tagit upp den engelske amiralen lord Torringtons berömda ord efter sjöslaget vid Beechy Head 1690:

... most men were in fear that the French would invade; but I was always of another opinion; for I always said, that whilst we had a fleet in being, they would not dare to make an attempt...

Även om den engelska flottan var besegrad och försvagad hade den fortfarande makten att paralysera den franska flottan från ett angrepp mot "sjö eller strand".⁷⁸ Under sådana omständigheter kunde fransmännen inte utnyttja sitt herravälde till sjöss.

Colomb införde alltså "fleet in being-principen" i den vetenskapliga terminologin. Senare tolkades teorin något olika av Mahan och Sir Julian Corbett, den framstående sjöstrategiske författaren, men idén spelade en roll för den tyska marinens upprustning efter 1898.⁷⁹

I sitt företal till Sjökriget berättade Flach vidare⁸⁰ att han år 1892 vände sig till amiral Colomb och bad honom yttra sig i Sveriges försvarsfråga i samband med den s. k. försvarsriksdagen på hösten 1892, då Erik Gustaf Boström lyckades lösa den omstridda frågan. Som bekant fick flottan inte mycket i utbyte vid detta historiska tillfälle men gynnades senare av 1892 års materielplan.

Amiral Colomb som av Flach kallades "en av samtidens allra förnämsta sjöstrateger" tillmötesgick hans begäran och sände honom ett uttalande. Det publicerades i Stockholms Dagblad den 3 december 1892, alltså efter urtima riksdagens avslutning den 28 nov. Någon tanke på att kasta in sin brandfackla under den inflammerade debatten före riksdagsbeslutet hade Flach aldrig haft.

Colomb: "Om Ryssland invaderar er..."

Colomb säger i sitt uttalande att han vill hålla sig till några allmänt erkända grundprinciper. Han skriver bl. a.:

"Jag antager, att den enda fiende I behöven frukta är Ryssland, och Ryssland kan, förmedelst invasion blott komma åt eder 1) över er landgräns, som ligger på ungefär 65° latitud – en enligt mitt förmenande högst osannolik väg; 2) medelst smärre båtar och fartyg över Bottniska viken; 3) medelst en ord-

nad transportflotta och bevakningseskader utgående från trakten av Finska viken mot något ställe i närheten av Stockholm.

Jag antager, att all tanke på att möta den ryska flottan i öppen sjö måste uppgivas, och frågan blir då: vad skulle det vara, som kunde göra att båda dessa företag till sjöss för ryssarna bleve ytterst vågsamma?...

Jag kan alldeles icke inse, huru någon möjlig tillökning av eder armé skulle göra mycket skillnad för Ryssland, under antagande att en invasion där vore påtänkt mot eder. Men om I ägden stora svärmar av torpedobåtar – ej nödvändigtvis första klassens – och andra smärre fartyg med lätta kanoner, tror jag att Ryssland ej skulle kunna undvika att betänka möjligheten av att få många om icke de flesta av sina örlogsmän sänkta natten efter det de ankrat. Då jag betraktar edér kust kan jag ej rätt fatta huru någon skulle tränga sig förbi detta försvar, och hotet av ett dylikt tror jag lätteligen kunde förhindra en expedition från att alls utgå...”

Den samvetsgranne Flach såg till att Tidskrift i Sjöväsendet något senare kunde publicera den engelska texten till Colombs uttalande.⁸¹

Colomb hade inte bara ”betraktat” den svenska kusten på kartan, han hade själv varit där. Under Krimkriget tjänstgjorde han som löjtnant på HMS Hastings i viceamiralen Sir Richard Dundas’ eskader som i augusti 1855 bombarderade Sveaborg. Under detta krig använde den engelska eskadern – trots Sveriges proklamerade strikta neutralitet – Fårösund som ett slags operationsbas och officerarna provianterade också i flera andra svenska ostkusthamnar.⁸²

Flachs åtgärd att vända sig till Colomb var naturligtvis i hög grad ovanlig och blev starkt kritiserad, bl. a. i en ledare i StD som kallade honom en ”sangvinisk natur” och ironiserade över förfarandet att ha ”anlitat utländska auktoriteter om råd och hjälp”.⁸³ Men det kan noteras att åtgärden i varje fall stod i bjärt kontrast till de poetiska utsvävningar i patriotism och den skräckpropaganda som bedrevs på andra håll detta märkliga år 1892.⁸⁴ Det kan också tilläggas att Herman Wrangel, den kunnige sjökrigshistorikern, i en artikel rörande Colomb förklarat att han ”om kustförsvarets betydelse för Sverige yttrade tankar, som överensstämmer med dem, vilka uttalats av de svenska försvarskommittéerna 1809 och 1816 samt av John Ericsson”.⁸⁵

Glömde aldrig det ominösa året 1882

Alla dessa händelser 1892 stod intensivt levande för Flach, när han 1903 för-

fattade sitt omsorgsfullt utarbetade förord till Colombs verk Sjökriget. Efter över tio år försvarar nu Flach sitt handlingssätt att anmoda en utländsk auktoritet att yttra sig i vår försvarsfråga. Anledningen, säger han, ”var den att våra egna auktoriteter just genom sina uttalanden av år 1882, enligt min uppfattning tydligt visat, att de ej sågo nog klart i detta vårt lands livsfråga och ej ägde åtminstone någon medveten kännedom om den s. k. fleet in being-principen. Jag hade sannerligen ej glömt deras uttalanden”.⁸⁶

En hemlig förbittring hade tydligen plågat honom i årat. Något exceptionellt hade hänt 1882 som bränt sig in i den 22-årige underlöjtnantens själ.

Vad Flach i första hand syftar på är det betänkande som 1880 års sjöförsvarskommitté framlade sommaren 1882 ungefär samtidigt med lantförsvarskommitténs utredning.⁸⁷ Den av andrakammarledamoten kommendör B. O. Stackelberg ledda sjöförsvarskommittén förordade ett visst fartygsbyggande de närmaste åren, vilket givetvis tedde sig tilltalande för många. Men betänkandet begränsade påfallande flottans årsbudget och på grund av bristande anslag kunde nybyggnadstakten inte hållas. I sin helhet präglades betänkandet av en viss moderation och kompromissanda. Överraskande nog tycktes det också ge flottan en klart underordnad roll och det hade uttryck som kunde förefalla klenmodiga och nedsättande.

Kommittén inhöstade en del beröm på sina håll men kritiserades starkt av sjömilitärer med djupare analytisk förmåga. Bland dem märktes förutom Flach varvschefen i Karlskrona, kommendör Fredrik Wilhelm von Otter som i ett utförligt yttrande fullständigt smulade sönder många av kommitténs argument.⁸⁸

F. d. sjöminister utmanar flottan

Något senare detta ominösa år 1882 spreds över landet broschyren Ett och annat om försvarskrig i Sverige, författad av signaturen B. A. L.⁸⁹ Bakom initialerna dolde sig nödtorftigt en känd officer, Broder Abraham Leijonhufvud, generalmajor och chef för fortifikationen, tidigare under fyra år sjöminister i Axel Gustaf Adlercreutz' ministär, mest känd för att ha fått riksdagen att acceptera 1873 års bekanta principbeslut i försvarsfrågan, den s. k. kompromissen.⁹⁰

Leijonhufvuds broschyr kan i långa stycken betraktas som en kommentar till lantförsvarskommitténs betänkande och det är lätt att se att hans sympatier ligger hos lantstridskrafterna. När han yttrar sig om sjöförsvaret är han ofta påfallande njugg och oförstående. Det är förklarligt att man på sjömilitärt håll harmades över en del nedsättande omdömen om flottan, t. ex.:

”I ett svenskt försvarskrig är flottan ej ett självständigt vapen, som får operera oberoende... Den är med ett ord ett biträde till lantförsvaret.”⁹¹

År 1882 hörde till broschyrernas och småskrifternas gyllene tid. Ett av de mest uppmärksammade inslagen i broschyrfloden var skriften Till allmänheten i försvarsfrågan af Broder Svensk. Det var allmänt känt att författaren var den inflytelserike lantmannapartiledaren Emil Key. Han hade en vänligare ton och var bättre stilist än Leijonhufvud. Ett kapitel om sjöförsvaret hade som motto den maning som den dödligt sårade Baltzar Horn, fartygschef på linjeskeppet Wasa, yttrade till sin närmaste man under slaget vid Hogland den 17 juli 1788: ”Du skall svara mig inför Gud, om Du stryker flagg.”⁹²

Men trots det efféktfulla mottot och den vänliga, pedagogiskt skickliga tonen är det uppenbart att skriften i första rummet är en plaidoyer för lantförsvaret. Liksom Leijonhufvud citerar Key flitigt ur betänkandet från 1880 års lantförsvarskommitté, som han hade varit medlem av, bl. a. några ord som man på sjömilitärt håll uppfattade som nedsättande: ”Då sjöförsvaret emellertid hos oss alltid torde komma att röra sig med begränsade medel, måste dess uppgift bestämmas därefter och i noga överensstämmelse med den allmänna försvarsplanen.”⁹³

Det var alla dessa förringande omdömen om flottan under detta dystra år 1882, enligt Flachs åsikt vittnande om okunnighet och fördomar hos personer i auktoritativ ställning, som han syftade på när han skrev: ”Jag hade sannerligen ej glömt deras uttalanden.”

Gammal strid blossar upp efter 18 år

Men han skulle ta lång tid på sig innan han lättade sitt hjärta och gav sig in i broschyrstriden, hela 18 år. Först 1900 publicerade han broschyren Ett och annat i försvarsfrågan *utanför* Sverige som formade sig till en skarp vidräkning med den gamla sjöförsvarskommitténs idéer i allmänhet och general Leijonhufvud i synnerhet.⁹⁴ Att han nu främst riktade sig mot denne gamle militär, som vid det här laget hade hunnit bli 77 år, framgår ju tydligt av titeln.

Orsaken till att Flach nu trädde fram med sin opposition var den omständigheten att Leijonhufvud 1899, något överraskande, gav ut en fortsättning på sin broschyr från 1882 med samma titel och signatur.⁹⁵ Hans njugghet mot flottan är densamma som förut och argumenten upprepas ofta, bl. a. orden om flottan som ”ett biträde till lantförsvaret”.⁹⁶

Naturligtvis reagerade Flach kraftigt mot detta och liknande yttranden som "inte kan väcka annat än förargelse" och ådagalägger "bristande kännedom om en flottas rätta användande".⁹⁷ Han citerar bl. a. Colomb och Mahan, den senare angående lärdomarna från slaget vid Yalu i japansk-kinesiska kriget 1894.⁹⁸

För ett ögonblick överger han den sakliga prägeln när han i skenbar ovetenskap om B. A. L:s identitet skriver i en maliciös ton som annars var honom främmande: "Det var en gång eller vid riksdagarna 1870-74 som fattigdomen på förmågor verkligen ansågs vara så stor inom sjövapnet, att detta måste låta sin talan föras av en landtofficer."⁹⁹ Onekligen ampert sagt om en f. d. sjöminister, tillika hedersledamot av Kungl. Örlogsmannasällskapet.

Bataljerna om "Stockholm eller Karlskrona"

Under de första åren av 1900-talet blev Flach häftigt indragen i ett ytterst känsligt marinpolitiskt ärende. Det gällde ett förslag att flytta kustflottans huvudstation från Karlskrona till Stockholm.

Bakom denna problematik låg bl. a. en allvarlig oro för Rysslands alltmer imperialistiska politik, särskilt ryska planer på att ånyo befästa Ålandsöarna. I opinionsstormen uttrycktes fruktan för att så se Åland förvandlat till en rysk militärbas, "en pistol riktad mot Sveriges panna".¹⁰⁰

Den 2 dec. 1903 höll Carl Gustaf Flach ett föredrag i Örlogsmannasällskapet, där han då var föredragande i sjökrigskonst och sjökrigshistoria, med titeln "Stockholm eller Karlskrona, ett riksviktigt sjöstrategiskt spörsmål". Föredraget infördes i Tidskrift i Sjöväsendet¹⁰¹ och utgavs som broschyr.¹⁰²

Med anmärkningsvärd öppenhet talar Flach om en djupt rotad misstro mot Ryssland, "såsom fruktan för ett överfall mot norra delen av det skandinaviska riket, i avsikt att erövra isfria hamnar och där befintliga nationella rikedomar". Han framhåller att Sverige "på grund av den opålitlighet och det maktbegär som städse kännetecknat vår östra granne instinktmässigt känner att vi mot honom måste vara på vår vakt och att det är därifrån som faran i en framtid kan hota oss".¹⁰³

Rykten om ryska planer på ett angrepp mot norra Skandinavien hade dykt upp då och då under 1800-talet, dämpats ner och blossat upp på nytt. Men när Flach år 1903 i sin broschyr konkretiserar den gamla rysskräcken till en påtaglig fruktan för att ryssarna planerade en invasion i norr i sin åtrå efter isfria atlanthamnar och svensk malm, så är han, sin vana trogen, tidigt ute.

Den verkligt stora opinionsstormen i den här frågan vid 1900-talets början bröt nämligen inte ut förrän året därpå, sommaren 1904, i samband med rysk-japanska kriget.¹⁰⁴

Flach betonade i sin broschyr att Karlskrona förlorat sin betydelse som förläggningssort för den svenska örlogsflottan – även om själva hamnen där fortfarande skulle bli viktig – på grund av Sveriges geografiska, strategiska och krigspolitiska läge. Med dessa och andra argument förordade han en förflyttning av kustflottan från Karlskrona till någon plats i Stockholms skärgård.

Flach figurerar i remissdebatten

Flachs föredrag och broschyr väckte stort uppseende och han fick både kritik och instämmanden. Bland meningsfränderna märktes en av landets mest kända män, den legendariske generalen greve Sven Lagerberg som i ett brev den 12 juni 1904 tackade för Flachs broschyr och förklarade att han ”i många år varnat och offentligen yttrat om nödvändigheten att flytta Carlskrona-flottan till Stockholm. I Carlskrona är den tillspillogiven genast vid krigets början. Port Arthur visar detta”.¹⁰⁵

I riksdagen väckte frågan ett livligt meningsutbyte under remissdebatten den 23 jan. 1905. Det mest uppmärksammade inlägget gjordes i andra kammaren av den framstående liberalen Sven Palme. Dramatiskt erinrade han om två bekanta blockader: hur en spansk kryssareshader 1898 instängdes i Santiago de Cuba av den amerikanska flottan och hur den ryska Stilla havsflottan blockerades i Port Arthur 1904. ”Vi ha, mina herrar, en dylik säck i vilken vi för närvarande ha huvuddelen av vår flotta”, utropade Palme och erinrade om Flachs synpunkter, bl. a. risken för att den svenska flottan skulle kunna bli instängd i Karlskrona i ett eventuellt krig.¹⁰⁶

Sven Palme hade en framskjuten ställning på flera områden och hans anförande vållade uppseende. Befälhavande amiral i Karlskrona var nu Carl Adam Hjulhammar och han ansåg det uppenbarligen nödvändigt att ta till orda. Det gjorde han den 1 mars 1905 i ett föredrag i Örlogsmannasällskapet, där han då var ordförande. Liksom Flachs inlägg infördes Hjulhammars föredrag i Tidskrift i Sjöväsendet.¹⁰⁷ Det utgavs också som broschyr vilken delades ut i andra kammaren.¹⁰⁸

Hjulhammar avvisade talet om flottans förflyttning och kritiserade Flach i vändningar som endast med möda kunde dölja harm och indignation. Utan att direkt nämna Flachs namn men med tydlig syftning kom han också in på

fleet in being-principen, ”vilken för närvarande har så hög kurs efter Colombs och Mahans anvisningar”. Han framhöll att ”ett kopierande efter utländska mönster måste äga rum med största urskillning”.¹⁰⁹

I strid med amiral och landshövding

Flach var beredd på en reaktion. I sitt föredrag hade han nämnt att hos äldre sjöofficerare betraktades att ”säga något emot Carlskrona som vanvördigt tal, såsom smädelse mot vår stora flotta, ja emot hela vårt sjöförsvar”.¹¹⁰ Han förstod alltså vad som skulle komma.

Redan den 5 april samma år framträdde Flach på nytt i Örlogsmannasällskapet med ett temperamentsfullt svar, vari han opponerade sig mot att amiral Hjulhammar i sitt föredrag inte korrekt återgivit hans strategiska uttalanden och insinuerat att Flach gjort sig skyldig till bristande lojalitet.¹¹¹ Mot sådana beskyllningar värjde han sig kraftfullt. Lugnt konstaterade han att ämnet var ”en livsfråga för vår nyskapade flotta”. Enligt tidens sed kom föredraget också ut som broschyr.¹¹²

Året därpå, 1906, gav Flach ut en ny broschyr med anledning av riksdagsmotioner av greve Axel Wachtmeister och Gustaf Roos – den förre landshövding, den senare landssekreterare i Blekinge län – med förslag om fördjupande av den s. k. östra farleden till Karlskrona.¹¹³ Motionen tillvartog i hög grad de lokala intressena i Karlskrona och var givetvis avsedd att stärka opinionen för kustflottans bevarande där.

De två motionärerna utgjorde onekligen en imponerande konstellation. Men Flach gick frimodigt till motattack. Även i denna skrift åberopade han Mahan, närmast dennes Blockade in relation to Naval Strategy.¹¹⁴ Han framhöll också att ”den i vår östra grannstat nyskapade örlogshamnen Libau, ehuru huvudsakligen riktad mot Tyskland, utgör ävenledes ett svårt hot mot oss, i den händelse vi fortfara att betrakta Carlskrona station att vara landets egentliga flottstation”.¹¹⁵

Flach genomskådade det lokalpatriotiska spelet. I ett brev den 19 mars till sin vän Vilhelm Linder skriver han att han ”är nästan säker på att stadsfullmäktigen och Befälhavande Amiralen Hjulhammar står bakom det hela, varförutom familjenamnet Wachtmeister härstädes har funnit sig äga ett speciellt intresse”.¹¹⁶

Det kan tyckas att Flach nu var illa ute. Det var visserligen inte helt ovanligt att yngre officerare med erfarenhet från utlandstjänst rättframt yttrade sig emot sina chefer, men Flachs opposition var osedvanligt kraftig och äm-

net var känsligt och kontroversiellt; till yttermera visso var han under en del av denna tid stabschef hos befälhavande amiralen. Han hade dessutom ådragit sig misshag hos de civila koryféerna i Karlskrona. Det är lätt att föreställa sig att han hade bränt sina skepp.

Den känslan hade han säkert själv. I det ovannämnda brevet till Linder i mars 1906 berättar Flach att man på visst håll hade framfört honom som kandidat till riksdagen och han tillägger "glad vore jag om jag kunde få deltaga i riksdagsdebatterna om Stockholms station nästa år".¹¹⁷ Men det blev ingenting av med detta. Han säger själv att han inte var en "persona grata".¹¹⁸

Slottsherre på Tessinska Ållonö

Hans hälsa var heller inte den bästa; sviterna efter klimatsjukdomen från tiden i Kina gjorde sig stundom påmind. Men det största problemet för honom var säkert de många motsättningarna och den brist på förståelse som visades hans starkt grundade och ärligt framförda meningar. Han trivdes numera inte i Karlskrona. Liksom en gång tidigare begärde han 1906 avsked från lön; det definitiva avskedet och inträdet i reserven kom 1909.

Han hade förberett sin reträtt synnerligen väl. År 1905 hade han och hans hustru köpt det gamla slottet Ållonö vid Bråviken nära barndomshemmet Svenskund. Ållonö anses vara ett konstnärligt mästerverk, ritat av Nicodemus Tessin d. ä. och avtecknat i Eric Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*. Slottet härjades av ryssarna 1719 men återuppbyggdes. Makarna Flach påbörjade en genomgripande upprustning och försköning i syfte att återställa slottet i det skick som det framträdde i *Suecia-verket*.¹¹⁹

De lyckades storartat och fyllde det gamla slottet med konstskatter från när och fjärran. Carl Gustaf Flach fick här ny användning för sin omvittnade okuvliga energi och organisatoriska förmåga, betraktade som ett arv från morfadern, den framgångsrike industrimannen A. W. Frestadius.

Men det skulle inte bli många år som han fick njuta den kultiverade slotsherrens liv. Hans hälsa försämrades och han avled på Ållonö den 1 dec. 1911, endast 51 år gammal. Hans hustru, Pauline Bancroft, överlevde honom i flera decennier; hon gick bort 1966.

Sent omsider skulle det komma att stå fullt klart hur rätt Carl Gustaf Flach hade haft i sin bedömning av den svenska kustflottans placering. Liksom han energiskt ivrade för upprättandet av en svensk sjökrigshögskola efter mönster från US Naval War College, visade han också i det påfrestande

engagemanget i flottstationsfrågan att han i högsta grad var en framsynt sjöofficer med brinnande kärlek till sitt vapen. För dess utveckling stred han med en eldsjäls mod och lidelse.

5. *Pionjär inom torpedvapnet*

Gösta af Ugglas var liksom kamraten Carl Gustaf Flach en kunnig och ambitiös sjöofficer med varm övertygelse om sjövapnets betydelse. Deras yttre levnadshistoria företer många likheter men de skilde sig väsentligt åt i de personliga egenskaperna. Medan Flach var temperamentsfull, ivrig och stridbar, var af Ugglas lugn, modest och diskret. Han höll några sakliga föredrag i Örlogsmannasällskapet men deltog aldrig i opinionsyttringar. Att framträda offentligt var säkert främmande för hans väsen.

Gösta af Ugglas föddes 1861 i Linköping, där hans far, friherre Gustaf af Ugglas, fram till 1867 var landshövding. Han hade varit statsråd två gånger och länge inflytelserik riksdagsman. Mest känd är han som överståthållare i Stockholm och initiativtagare till uppförandet av riksdags- och riksbankshus på Helgeandsholmen. Han var stor jordmagnat i Uppland och residerade på det gamla slottet Lennartsnäs, uppkallat efter Lennart Torstenson. Han var gift med Thérèse Björnstjerna, dotter till den berömde generalen och diplomaten greve Magnus Björnstjerna.¹²⁰

Gösta af Ugglas vann inträde på Sjökrigsskolan 1878 efter att under ett år framgångsrikt ha provat yrket som extra kadett på korvetten Balder. Sin sjöofficersexamen avlade han 1882 och tjänstgjorde sedan bl. a. på korvetterna Eugenie och Norrköping, varefter på hösten 1883 följde en spännande s. k. långresekommendering. Han fick då medfölja på fregatten Vanadis' världsomsegling 1883–1885. Med ombord som löjtnant och senare kapten var prins Oscar.¹²¹

Att det var en utvald samling duktiga officerare på Vanadis framgår av att flera av dem nådde höga militära grader eller bemärkta civila befattningar. Den mest namnkunnige var Arvid Lindman, under Vanadistiden liksom af Ugglas käck och nitisk underlöjtnant. I de ostasiatiska farvatten kom Vanadis till flera av de hamnar som Flach besökt ombord på HMS Audacious fem år tidigare, bl. a. Singapore och Hongkong.¹²²

Efter hemkomsten från den långa färden följde sjökommenderingar och uppdrag i landtjänst både i Stockholm och Karlskrona. Han blev löjtnant 1887 och kapten 1892. Liksom för Flach blev vistelsen vid Naval War College

i Newport 1894 en stor upplevelse för af Ugglas. Under den tiden fördjupades deras kamratskap till en trofast och livslång vänskap.

1897 gifte sig Gösta af Ugglas med den 20-åriga Alfhild Wallenberg, dotter till bankdirektör A. O. Wallenberg, som själv i unga år avlagt sjöofficersexamen och därmed grundlagt en stark tradition; i fem generationer har Wallenbergsöner fått sin första utbildning i Sjökrigsskolan. Under kadettiden hade af Ugglas varit kamrat med en av sin hustrus bröder, Marcus Wallenberg, och när Vanadis våren 1885 återkom till Stockholm gav A. O. Wallenberg en strålande välkomstfest för fregattens officerare i sitt magnifika hem vid Kungsträdgårdsgatan. Vid det tillfället träffade Gösta af Ugglas för första gången sin blivande maka.¹²³

Torpedbåtslivet "en ny sorts poesi"

Vid den här tiden hade nydaningarna på teknikens område börjat revolutionera sjökrigsmaterielen. De tekniska landvinningarna kom snabbt, fängslade och förbryllade många och framkallade livlig debatt, inte minst i riksdagen.

Belysande är försvarsdebatten vid 1883 års riksdag – strax innan af Ugglas anträdde långresan med Vanadis – då anslag beviljades till att bygga pansarbåten Svea och nyheter inom sjöförsvaret ingående dryftades i anslutning till John Ericssons uppfinningar och då det märkliga inträffade att en generalstabsofficer i första kammaren, major P. A. H. Stjernspetz, i ett innehållsrikt och kärnfullt anförande pläderade för ett starkare sjöförsvaret. Han yttrade bl. a. att "flottan för alla händelser bör intaga den första och viktigaste rollen i vårt lands försvarsväsen", vilket onekligen starkt liknar Carl Gustaf Flachs ord om flottan som "vårt naturligaste och enda betryggande försvar".¹²⁴

Vad som bl. a. karakteriserar detta skede inom den svenska flottan är tillkomsten av torpedvapnet. Det infördes 1877, utvecklades snabbt och kraftigt och påverkade i hög grad flottans ställning inom totalförsvaret.¹²⁵

Gösta af Ugglas fängslades av torpedvapnet redan som ung sjöofficer och kom att ägna sig mycket åt detta, först som fartygschef på de första svenska torpedbåtarna och senare som divisionschef och avdelningschef för torpedskoleavdelningen.¹²⁶

Om livet ombord på dessa första torpedbåtar kan man få en god uppfattning i en liten skrift som en yngre kamrat till af Ugglas gav ut 1905. Det var den sedermera som publicist bekante kommendörkaptenen Sten Dehlgren

som skrev: "Med torpeden och torpedbåtslivet har det kommit en frisk fläkt in i flottan, en ny sorts poesi, som väl ersätter gamla tiders segelromantik".¹²⁷ Det kan antagas att Gösta af Ugglas anslöt sig till det omdömet.

Torpedbåtarna figurerade ofta i försvarsdebatterna vid denna tid, särskilt flitigt i samband med rysk-japanska kriget 1904–1905, då experter påvisade torpedvapnets stora betydelse. Bland dem var tre officerskamrater till af Ugglas, dåvarande kaptenerna Erik Hägg och Henrik Gisiko samt andrakammarledamoten kommandörkapten Svante Natt och Dag, vilken hörde till den officersgrupp med Flach och Wrangel i spetsen som tagit mest intryck av Mahans doktriner.¹²⁸

Bland torpedvapnets förespråkare i riksdagen märktes förutom Natt och Dag sjöministern amiral Palander och en av af Ugglas' släktingar ur Wallenbergdynastin, dåvarande kaptenen i flottans reserv Gustaf Wallenberg, senare envoyé i Tokyo. I en försvarsdebatt i andra kammaren den 12 april 1905 gick Wallenberg i elden för denna fartygstyp som utöver uppgiften att föra fram torpeder också måste vara "sjöstridskrafternas ögon och spanare, de som hålla reda på var fienden närmar sig våra kuster".¹²⁹

Gösta af Ugglas tog också själv till orda i denna fråga. Det skedde i ett för honom karaktéristiskt, ytterst sakligt sammanhang, en årsberättelse för 1905 i Örlogsmannasällskapet.¹³⁰ Det gällde huvudsakligen en fackkunnig översikt av rysk-japanska kriget med en resumé av erfarenheterna. Om torpeden säger han bl. a.: "Begagnad av jagare visade sig torpeden under striderna utanför Port Arthur ej sakna betydelse. I slaget vid Tsushima slutligen kan dess inlägg i striden anses avgörande. De japanska torpedbåtsanfallen mot ryska flottan utanför Port Arthur voro icke väl utförda."¹³¹

När flottan räddade freden 1905

Mot slutet av 1890-talet tillfördes den svenska flottan en ny typ av lätta fartyg, torpedkryssare, avsedda som efterträdare till de gamla frejdade fregatterna, Camilla, Josephine, Desirée och Eugenie och allt vad de hette.¹³² af Ugglas tjänstgjorde bl. a. på torpedkryssarna Örnen och Jacob Bagge. Efter sin utnämning till kommandörkapten av 2 gr. 1903 och 1 gr. 1909 fick han kommenderingar som fartygschef på de första pansarbåtarna, beprövade veteranen Svea samt de nytilkomna Åran, Thule och Dristigheten.

Åren kring sekelskiftet hade nämligen Sverige kunnat bygga flera nya pansarbåtar. Det hände t. o. m. ett år – 1899 efter en riksdagsmotion av Robert

Almström, den kände Rörstrandsdisponenten – att man lyckades få majoritet för tre nya pansarbåtar på en gång utöver vad regeringen begärt.¹³³ Måhända var detta "sjövindens" gynnsammaste år. På så sätt tillkom bl. a. Äran som af Ugglas blev fartygschef på 1903.

Senare samma år började han en flerårig tjänstgöring i marinstaben, bl. a. som chef för mobiliseringsavdelningen. Under denna period upplevde han starkt de dramatiska händelserna sommaren 1905 efter unionsbrottet, då kustflottan under befäl av konteramiral Wilhelm Dyrssen låg vid Bohusläns kust strax söder om Strömstad "med ångan uppe natt och dag för att vid första signal kunna gripa in".¹³⁴ Vid sidan av moderna och imponerande fartyg i eskadern fanns också en trotjänare, monitoren John Ericsson som ännu efter 40 år var beredd att med fladdrande vimpel vänta "på fosterlandets kallelse".¹³⁵

I den nyss omnämnda årsberättelsen för 1905 i Örlogsmannasällskapet har af Ugglas lämnat en mycket initierad redogörelse för flottstyrkans sammansättning. "Säkerligen en ganska akttningsbjudande styrka", säger han och erinrar om norske utrikesministern Jörgen Lövlands uttalande i stortinget den 7 oktober 1905, "av vilket framgick att hänsyn till den svenska flottans styrka övat en bestämmande inverkan på utgången av Karlstadsförhandlingarna". af Ugglas anser det fullt klart att Sverige "tack vare sin nya flotta undgick ett krig..."¹³⁶

Två chefer på Dristigheten i Newport

Gösta af Ugglas' sista sjökommendering kom 1910 i och med chefskapet på pansarbåten Dristigheten. Fängslad som han var av traditionella värden och svensk sjökrigshistoria kände han säkert en särskild glädje att vara chef på detta fartyg, uppkallat efter linjeskeppet Dristigheten som under den berömda sjöhjälten Johan Pukes befäl ledde utbrytningen ur Viborgska viken 1790, det ryktbara Viborgska gatloppet.¹³⁷ Och kanske gick hans tankar stundom till den nyck av ödet som fogat det så att den gamle sjöbjörnen från linjeskeppet Dristigheten liksom han själv vistats en sommar i Newport i nära kontakt med amerikanskt sjöförsvaret.

Puke deltog nämligen i unga år i nordamerikanska frihetskriget som officer i fransk tjänst och kom med amiral de Ternays eskader till Newport i juli 1780.¹³⁸ Han hade en vida mera berömd svensk stridskamrat, den gloriöse Axel von Fersen som också anlände till Newport samma sommar. Säkert

uppmärksammade af Ugglas och Flach von Fersens bevarade Newporthus liksom de Ternays högkvarter, Hunter House, och hans grav på Trinity Churchs kyrkogård.

Medan Johan Puke skildras som en burdus och frispråkig sjöbjörn – att han adlades och tog namnet af Puke och blev greve gjorde ingen större skillnad – var Gösta af Ugglas en mönstergillt korrekt officer med sinne för konvensans och tradition. Det kom därför inte överraskande när han 1898 utnämndes till adjutant hos Oscar II. I den befattningen fick han bl. a. följa med kungen på många expeditioner med kungafartyget Drott, även som chef ombord, oftast till västkusten med Marstrand som bas.¹³⁹ Marstrand var under denna period Sveriges främsta havsbadort och där utvecklades ett mondänt liv som i viss mån utgjorde en motsvarighet till societetstillvaron i Newport.

Flärdfri herre till Lennartsnäs

Det är emellertid inte troligt att denna livsföring hörde till det som af Ugglas älskade mest. Vid sidan av tjänsten låg det gamla fädernegodset Lennartsnäs honom varmt om hjärtat, inte minst skogsvården på de stora domänerna. Till hans specialintressen hörde också jakt och den nya sporten tennis.¹⁴⁰

Hans avsikt hade varit att så småningom ta avsked från flottan för att helt få ägna sig åt Lennartsnäs som han själv nu ägde och låtit restaurera ytterst stilfullt. Men ödet ville annorlunda. Han drabbades av en sjukdom och när han 1912 sökt sig till Schweiz för att få specialistvård avled han i Bern den 19 maj, 50 år gammal. Det var endast ett halvår efter vännen Carl Gustaf Flachs bortgång.

I familjekretsen fortlever minnet av Gösta af Ugglas som en vänlig, lågmäld och flärdfri man, omtänksam och outtröttligt verksam för de fyra barnens bästa.¹⁴¹

Carl Gustaf Flach och Gösta af Ugglas följdes åt i livet och i döden. I Tidskrift i Sjöväsendet stod minnesorden över dem sida vid sida.¹⁴² Det var det åminnelsetal som traditionsenligt hölls av Örlogsmannasällskapets sekreterare vid sällskapets högtidsdag den 15 nov. 1912. Det ter sig sällsamt logiskt och meningsfullt att denna post just då innehades av kommandörkapten Ludvig Åkerhielm, Mahan-översättaren, nära vän till Flach och af Ugglas. Med förståelse och värme tecknade han deras personligheter – en finstämd, ridderlig hedersbetygelse till två vapenbröder av orubblig trohet och ära.

English Summary

The 1880s marked a period of naval revival in many countries, including the United States and Sweden. In both those countries, 1883 was a landmark date which denotes the beginning of the modern, battleship era. In that year, the American Congress authorized the construction of the U.S. Navy's first steel warships and the Swedish parliament decided to build Sweden's first armoured ship. She was called *Svea*, an old personification of the Swedish realm.

In both countries, there were similarities in the problems which naval officers faced and the solutions which they put forward. In addition, there were similarities in the opposition which the new ideas needed to overcome. However, the United States had an invaluable asset: a small group of intellectually inclined officers who wanted to establish an appropriate educational system that would allow American officers to work out a systematic basis for modern naval strategy. The leader of this small group was Rear Admiral Stephen B. Luce. In 1884, he founded the Naval War College in Newport, Rhode Island, as the capstone in an educational system which would allow seagoing officers the opportunity to have the proper background to develop new ideas in strategy and tactics. The most famous of Luce's followers was the first naval historian at the Naval War College, Captain Alfred Thayer Mahan.

At Luce's suggestion, Mahan began to research a series of lectures in 1885 which dealt with the relationships between naval history and national power. In 1890, the lectures were published under the title, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. It was the first in his series of "Influence" books which proved to be a catalyst for naval thinking in the development of the battleship navy, particularly in England, Germany, Japan and the United States. The book was quickly noticed in Sweden and a translation was published in 1899–1900 by Captain Baron Ludvig Åkerhielm.

Mahan's ideas were widely circulated, not only through his books, but in newspapers, literary magazines, and professional naval journals. Two captains in the Royal Swedish Navy, Carl Gustaf Flach and Gösta af Ugglas, became fascinated with Mahan's ideas and applied for admission as students at the Naval War College. After some negotiations between Sweden and the United States, the two officers were admitted as students to the 10 year old college. They were its first, officer-students from abroad. The Naval War College was then under the presidency of Captain Henry C. Taylor, one of the dominating figures in the College's history, who was responsible for esta-

blishing an approach to senior-level naval education which was to remain in use for half a century. One of Taylor's innovative achievements was certainly his support and encouragement for the two Swedes and for a Danish officer who followed in their footsteps.

With so many new innovations in navies during the 1880s, it was common for naval writers and commentators to note that a fair wind favoured the navy. It was certainly that same "sea wind" which brought Flach and af Ugglas to Newport. The two Swedes worked diligently on their course work, participating in the newly developed naval war games and reading widely in the literature of tactics, history, strategy, and international law. In addition, Flach worked out a strategical analysis of a future naval war in the Baltic while af Ugglas completed a similar project on the Mediterranean. At the end of the course, Captain Taylor praised the two Swedish naval officers "for greatest industry in pursuing the course and for exemplary zeal and ability in their work". Their own detailed report on the course which they submitted to Stockholm, and which may still be seen in the Swedish War Archives is a unique document which provides a valuable insight into the history of the Naval War College during a period about which little remains in its own archives.

For Flach, the visit to Newport came to have great personal importance. Newport, at that time, was in its golden age. The richest of the rich in America made the seaport town a resort for the fashionable. The grand summer homes built along the cliffs overlooking the Atlantic became centers of social life and drew to the balls and parties the fashionable members of American society. Flach and af Ugglas quickly found themselves included on the invitation lists at the magnificent summer homes. In one of them, Flach fell in love with Pauline Bancroft, grand-daughter of the famous American historian and diplomat, George Bancroft, who as Secretary of the Navy in 1845 had established the Naval Academy for cadets in Annapolis. Only a few months after they met, Flach and Pauline Bancroft were married.

Many Swedish officers wanted to follow in the path to the Naval War College, but for security reasons, the United States Navy discontinued the practice of allowing foreigners to attend the course. It was not until 1956 that an international course was established at the Naval War College. By 1984-85, it had had 864 naval officers from 64 different countries. Among them 13 Swedes have graduated from the course and participated in developing the professional bond between naval officers of all countries.

With his return to Sweden in the autumn of 1894, Flach began to plead for

the establishment of a "Swedish Naval War College", along the lines which he had seen used at Newport. A wish for advanced naval officer's education was not new in Sweden, but Flach's action was a new impetus in the battle. When the Kungl. Sjökrigshögskolan was finally established in 1898, Flach was the first student in its advanced course.

Carl Gustaf Flach had an interesting career. In his basic training he had spent three years in the Royal Navy. During that time he came into contact with many well known English writers and naval officers through the Royal United Services Institution in London. Among them were the politician and author Hugh Arnold-Forster and Vice Admiral Philip Colomb. The latter had published simultaneously with Mahan a remarkable book entitled *Naval Warfare*. Although overshadowed by Mahan's achievement, Colomb had succeeded in introducing the term "Fleet-in-being" into the scholarly vocabulary of naval science. Flach became fascinated with the theory which Colomb developed, following the experience of Lord Torrington in the Battle of Beachy Head in 1694. Flach translated Colomb's work into Swedish and went further to develop it as a concept for the Swedish Navy, work which brought him into sharp battles with older officers.

Flach had marked talent for journalism and used it to battle ardently for a strong Swedish Navy. Among his writings, he published a translation of Hugh Arnold-Forster's novel about a future naval war and persuaded Admiral Colomb to publish a commentary on Swedish defence problems. Colomb's comment was published in the newspaper, *Stockholms Dagblad* and dealt with a detailed analysis of possible Swedish actions if Sweden were to be attacked by Russia. This article was seen as unwelcome interference by a foreign admiral and Flach was severely criticised for promoting it.

Flach also took part in a number of other naval debates, including the question of moving the fleet's main base from Karlskrona to Stockholm's archipelago. That debate in particular became a violent one in which Flach wrote a number of articles and pamphlets arguing that the fleet in Karlskrona might easily be blockaded like the Spanish had been at Santiago during the Spanish American War of 1898 and the Russians at Port Arthur in 1904. It would be several years, however, before Flach's views became a reality and the fleet base was established near Stockholm.

The faithful warrior for a strong Swedish navy died young, reaching only the age of 51. However, his work had a great influence in helping to bring a new orientation to the Swedish Navy and to the debate on naval questions.

Carl Gustaf Flach's comrade in Newport, Gösta af Ugglas, was also a very

ambitious and capable naval officer, but he had a more modest disposition and never took part in public debates. As a young officer, af Ugglas had taken part in the circumnavigation of the world by the frigate *Vanadis* in 1883–1885, a well known expedition in Swedish naval history. As his career progressed he became an expert in torpedo warfare and was an enthusiastic pioneer in its use by the Swedish Navy. Later, he served several years as an A.D.C. to King Oscar II, becoming commanding officer of the royal yacht, *Drott*, during cruises in the Baltic and on the west coast of Sweden.

During the crisis of 1905 when war threatened to break out between Norway and Sweden, af Ugglas played a central role. When the crisis was over, he was able to make a well-informed description of the Swedish Navy's activities on the coast of Bohuslän, concluding that "thanks to the Navy, Sweden avoided a war".

Gösta af Ugglas also died young aged only 50, and only half a year after his comrade Carl Gustaf Flach's death. The two brothers in arms went together both in their careers and in death. At a meeting of the world's oldest institute for naval studies, the Kungliga Örlogsmannasällskapet (founded in 1771), both Flach and af Ugglas were remembered together in a rare, joint eulogy by their friend and translator of Mahan, Ludvig Åkerhielm.

Noter

1. Svenska flottans historia, III:2, Sth 1945, s. 56, 80, 89 ff, 263 ff; Lars Danius, Samhället och försvaret, Uppsala 1956, s. 32–33.
2. Erik Hägg, Örlogsflottan, Sth 1910, s. 13; Carola Goldkuhl, John Ericsson, Sth 1961, s. 185–195 och 238–243. Se om riksdagens försvarsdebatt 16 maj 1883 med inlägg av järnvägsbyggaren och politikern Claes Adelsköld och sjöminister C. G. von Otter, FK 1883: 38, s. 26–35.
3. Se bl. a. Arthur J. Marder, The Anatomy of British Seapower, London, N. J., 1940, s. 3–9.
4. Per Hultqvist, Försvar och skatter, Göteborg 1955, särsk. s. 114 f och 340 ff och Hultqvist, Försvarsorganisationen, värnplikten och skatterna i svensk riksdagspolitik, Göteborg 1959, särsk. s. 5–20 och 191–199 samt Torgny Nevéus, Ett betryggande försvar, Sth 1965, bl. a. s. 143 och 250–255.

5. Om Luce (1827–1917) se bl. a. Albert Gleaves, *Life and Letters of Rear Admiral Stephen B. Luce*, U. S. Navy, Founder of the Naval War College, New York 1925; John D. Hayes och John B. Hattendorf, *The Writings of Stephen B. Luce*, Newport: Naval War College Press, 1975, "Introduction" s. 3–35 och "Chronology", s. 237–249.
Om Mahan (1840–1914) se bl. a. D. M. Schurman, *the Education of a Navy*, Chicago, 1965, s. 60–82; "Mahan Revisited", *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Bihäfte, Militärhistorisk Tidskrift* 1982, s. 29–43; W. D. Puleston, *The Life and Work of Captain Alfred Thayer Mahan*, U. S. N., New Haven, 1946.
6. TiS 1900, s. 251.
7. Puleston, a. a., s. 158–159 och Carl-Axel Gemzell, *Organization, Conflict, and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888–1940*, Lund Studies in International History, Lund 1973, s. 64.
8. Intervjun bl. a. återgiven i *New York Herald* 7 febr. 1894.
9. TiS 1895, s. 303–320.
10. KrA, Sjöförsv. kom. exp., ank. handl. 1894.
11. Lewenhaupt (1835–1906) var just under denna tid illa ute i unionsfrågan, beskylldes för undfallenhet, kom i onåd hos kungen och tvingades avgå 1895.
12. Kom. exp., diarium över avg. handl. 1894, nr 133.
13. Norrmannen Anton Grip (1844–1922) var 1889–1906 envoyé och generalkonsul i Washington. Efter unionsupplösningen blev han 1906 svensk undersåte.
14. RA, UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 2734.
15. Ibid.
16. Ibid.
17. Ibid.
18. Ragnar Svanström, *Kejsaren, En bok om Wilhelm II*, Sth 1978, s. 60.
19. Carl-Axel Gemzell, Raeder, Hitler und Skandinavien. *Der Kampf für einen maritimen Operationsplan*. Bibliotheca Historica Lundensis, Lund 1965, s. 17, 151, 285.
20. UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 2734.
21. Bunce utnämndes senare s. å. till Rear Admiral och lämnade Newport.
22. Kom. exp. diarium över avg. handl. 1894, nrs 262 och 263.
23. UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 2734.
24. David C. Whitney, *The American Presidents*, New York 1969, s. 194–195.
25. Norstedts världshistoria, Sth 1934, del 13, s. 511–513 och del 15, s. 439–443. Se också Lennart Rosell, *The Influence of the Sino-Japanese War (1894–1895) and the Russo-Japanese War (1904–1905) on Swedish Military Thinking*, Bucarest 1978, Commission internationale d'histoire. Acta No 3, s. 160–64. – Kriget 1894–95 följdes uppmärksam i TiS 1895, bl. a. s. 48, 141, 376, 394.
26. Utg. under pseudonymen Arminius, namnet på den germaniske folkhjälten som blev berömd för sin effektiva motståndsrörelse mot romarna.

27. Se bl. a. krigsministern general K. A. Rydings anf., AK 1883:41, s. 36.
28. Oscar II, Mina memoarer, I, Sth 1960, s. 240.
29. Taylor (1845–1904) blev 1893 president för Naval War College. Han utnämndes senare till Rear Admiral och utmärkte sig i spansk-amerikanska kriget 1898. Han betraktas som en av de stora gestalterna i Naval War Colleges historia vid sidan av Luce och Mahan. Se John B. Hattendorf, B. Mitchell Simpson III, John R. Wadleigh, *Sailors and Scholars: The Centennial History of the Naval War College*, Newport, 1984, s. 38 ff, 90, 102, 320.
30. Freeman Snow, *International Law: a Manual based upon lectures delivered at the Naval War College, Washington 1895*. Se även Hattendorf a. a. s. 39–43.
31. KrA, Marinstaben, utrikesavdelningen. Serie E I, reserapporter m. m., Utl. rapporter. 1894–1899, vol. nr 6.
32. Kom. exp., ank. handl. 1894, nr 1117.
33. Marinstaben, ank. handl. 1894, nr 57.
34. Ibid, nr 56 och kom. exp. avg. handl. 1894, nr 564 och 565.
35. UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 2734 och kom. exp., ink. handl. 1894, nr 1216.
36. Kom. exp. ank. handl. 1894, nr 1282.
37. John B. Hattendorf, a. a., s. 42.
38. UD:s arkiv, 1902 års dossiersystem, vol. 2734.
39. De femton svenskarna är: Flach och af Ugglas, Christer Kierkegaard. Sven Lindén, Nils Rydström, Åke Johnson, Lennart Forsman, Carl-Gustaf Hammarskjöld, Peter Nordbeck, Claes Tornberg, Sten Swedlund, Frank Rosenius, Carl Rubarth, Göran Oljeqvist och Magnus Haglund.
40. Se bl. a. TiS 1883, s. 428 ff samt TiS 1892, s. 207 ff och 249 ff.
41. Sjöofficerssällskapets protokoll 1887, sällskapets arkiv, Skeppsholmen; Försvarets högskolor, 1818–1968, Kristianstad 1968, s. 155–173.
42. Sjöofficerssällskapets protokoll 1894.
43. KrA, Örlogsmannasällskapets protokoll 1894; Försvarets högskolor, s. 155 ff; Kungl. Örlogsmannasällskapet 1771–1971, Sth 1971, s. 47 ff; Marinstaben 1884–1934, Sth 1934, s. 43–44.
44. KrA, Örlogsmannasällskapets protokoll 1894.
45. TiS 1895, s. 303–320.
46. TiS 1895, s. 114–134. Herman Wrangel (1859–1938) var 1895–1906 lärare i sjökrigskonst vid Sjökrigshögskolan. Han var första kammarledamot 1909–1919.
47. Svenska flottans historia, III:2, s. 309.
48. A. Munthe, *Sjömaktens inflytande på Sveriges historia*, Sth 1921–22, 2 bd, bd 3 av G. Unger, Sth 1929. – I viss mån torde man kunna betrakta triumviratet Gunnar Unger, Otto Lybeck och Erik Hägg som en svensk motsvarighet efter tre decennier till den amerikanska konstellationen Luce, Mahan och Taylor. Jmf Henning Hammargren, *Amiral Otto Lybeck – ett hundraårsminne*, Forum navale, nr 26, s. 4.

49. Försvarets högskolor, s. 160.
50. John B. Hattendorf, a. a., s. 52.
51. Försvarets högskolor, s. 165–166.
52. Om Sixten Flach (1826–1902) se Svenskt Biografiskt Lexikon, del 16, s. 96; Stig Hadenius och Torgny Nevéus, *Majestät i närbild*, Uppsala 1960, s. 247–255.
53. Kungl. Sjökrigsskolan 1867–1942, del II, Eskilstuna 1942, s. 104; åminnelsetal i Örlogsmannasällskapet 15 nov. 1912, *TiS* 1912, s. 439–447.
54. Svenska flottans historia, III:1, s. 52, 83, 92, 100.
55. Kungl. Sjökrigsskolan, del II, s. 104.
56. Om Colomb (1831–1899) se Schurman, a. a., s. 36–59. Om Arnold-Forster se *Dictionary of National Biography*, vol. xxii, suppl., London 1909 och Ruddock F. Mackay, *Fisher of Kilverstone*, Oxford 1973, s. 179. Om RUSI se D. M. Schurman, *The Navy at the British Royal United Service Institution 1890–1896*. Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Bihäfte, *Militärhistorisk Tidskrift* 1983, s. 67–83.
57. Fru Ellen Flach har välvilligt ställt avskrifter av dagböckerna till förf:s förfogande.
58. Amiral Gustaf Dyrssen hade också tjänstgjort på Temeraire. Jmf hans memoarer *Minnen från ungdomsåren till sjöss och till lands*, Karlskrona 1931, s. 136 ff.
59. *TiS* 1912, s. 440.
60. Personligt meddelande av fru Ellen Flach.
61. KrA, marinstaben, exp. D VIII:I, generalrullan över flottans officerare 1875–1907.
62. Kom. exp., avg. handl. 1894, nrs 769 och 770.
63. Om George Bancroft (1800–1890) se Russell B. Nye, George Bancroft, New York 1964 och det nyutgivna standardverket av Lilian Handlin, George Bancroft: *The Intellectual as Democrat*, New York, 1984.
64. Se Sheila Steinberg och Cathleen McGuigan, Rhode Island, *An historical Guide*, Providence 1976, passim; *Magazin of American History*, vol. XXIII, jan.–june 1890.
65. Personligt meddelande av fru Ellen Flach.
66. Personligt meddelande av frih. Oscar af Ugglas.
67. Prins Wilhelm, *Alle mans katt*, Sth 1930, s. 10–12.
68. KrA, Vilhelm Linders arkiv, vol. 25. Om Linder (1855–1924) se *Svenska Män och Kvinnor*, 4, s. 645.
69. Sandström (1852–1911) blev konteramiral 1905 och chef för flottans stab s. å. Se SMK, 6, s. 515–516.
70. Dyrssen (1854–1938) avgick året därpå och blev då landshövding i Värmlands län.
71. H. O. Arnold-Forster. I manövertornet, övers. av C. G. Flach, Sth 1892.
72. Oscar II, *Mina memoarer*, I, Sth 1960, s. 287.
73. Se bl. a. *Den svenska utrikespolitikens historia*, Sth 1958, III: 4, s. 111; *Den svenska historien*, Sth 1968, del 9, s. 207, 210; Danius, a. a. s. 33 ff.

74. P. H. Colomb, *Sjökriget, dess grundregler och dess förande historiskt behandladt*, övers. av C. G. Flach, Linköping 1903.
75. Arnold-Forster, a. a., s. 5.
76. Se Nevéus, a. a., som ingående behandlar frågan, spec. s. 10–12.
77. Colomb, a. a., förordet s. VIII–IX.
78. Philip Colomb, *Naval Warfare; its ruling principle and practise*, London 1891, s. 122.
79. Sir Julian Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*, London 1911, s. 211–228; A. T. Mahan, *Naval Strategy*, Boston 1911, s. 385 och Herbert Rosinski, *The Development of Naval Thought*, Newport 1977, s. 54–56.
80. Colomb, *Sjökriget*, s. VIII.
81. TiS 1892, s. 486–489.
82. *Dictionary of National Biography*, vol. XXII, suppl., London 1909; Christer Wahlbäck, *Den svenska neutralitetens rötter*, UD informerar, Sth 1984, s. 12; Carl Hallendorff, *Oscar I, Napoleon och Nikolaus*, Sth 1918, s. 55 f. och Hallendorff, *Konung Oscar I:s politik under Krimkriget*, Sth 1930, s. 47.
83. StD 13 dec. 1892.
84. Jmf de s. k. folktalarnas propaganda med korpralen Blom i spetsen. Se *Den svenska historien*, del 9, s. 207.
85. Nord. Fam.bok, "uggleuppl", 1906, band 5, sp. 553.
86. Colomb. a. a., s. IX.
87. Off. tryck: *Sjöförsvarskommitténs betänkande och förslag angående sjöförsvarets ordnande*, avg. 10 aug. 1882, Sth 1882.
88. Off tryck: *Underdåniga yttranden i anledning af sjöförsvarskommitténs den 10 aug. 1882 afgifna betänkande och förslag angående sjöförsvarets ordnande*, Sth 1882. – F. W. von Otter (1833–1910) var bror till dåv. sjöministern Carl Gustaf von Otter (1827–1900). Han hade själv varit sjöminister 1874–80 och var statsminister 1900–1902.
89. Ett och annat om försvarskrig i Sverige af B. A. L., Sth 1882.
90. *Den svenska historien*, del 9, s. 19 ff.
91. B. A. L., a. a., s. 34.
92. *Till allmänheten i försvarsfrågan af Broder Svensk*, Sth 1882, s. 28.
93. *Ibid.*, s. 31.
94. C. G. Flach, *Ett och annat om försvarskrig utanför Sverige*, Linköping 1900.
95. *Ett och annat om försvarskrig i Sverige II af B. A. L.*, Sth 1899.
96. *Ibid.*, s. 26.
97. Flach a. a., s. 34.
98. *Ibid.*, s. 41.
99. *Ibid.*, s. 7.
100. *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:4, Sth 1958, s. 110; Danius a. a., s. 36–37; Carl Grimberg, *Svenska folkets underbara öden*, del X, Sth 1963, rev. uppl. nyskriven av Sven Eriksson, s. 121.
101. TiS 1904, s. 54–86 och 128–141.

102. C. G. Flach, Stockholm eller Carlskrona, ett riksviktigt sjöstrategiskt spörsmål, Karlskrona 1904.
103. TiS 1904, s. 68.
104. Torsten Burgman, Svensk opinion och diplomati under rysk-japanska kriget 1904–1905, Uppsala 1965, s. 147 ff. Se också Rosell, a. a., s. 164–173.
105. Återgivet i TiS 1905, s. 359. Sven Lagerberg (1822–1905), ”Sven i helvete”, hade varit led. av 1880 års lantförsvarskommitté. Det japanska anfallet mot Port Arthur skedde den 8 febr. 1904.
106. AK 1905:4, s. 6–13. Om riksdags- och tidningsdebatterna i frågan se Burgman, a. a., s. 213 ff.
107. TiS 1905, s. 211 ff. – Hjulhammar (1846–1914) hade liksom Flach utlandserfarenheter, han hade några år varit i fransk örlogstjänst. Han blev senare känd som skicklig artilleriofficer.
108. C. A. Hjulhammar, Carlskrona stations betydelse för Sveriges försvar, Karlskrona 1905.
109. Ibid., s. 6–7.
110. Flach, a. a., s. 34.
111. TiS 1905, s. 340 ff.
112. C. G. Flach, Carlskrona stations betydelse för Sveriges försvar, Karlskrona 1905.
113. C. G. Flach, Carlskrona såsom förläggningssort för vår kustflotta, Linköping 1906.
114. Ibid., s. 3.
115. Ibid., s. 4.
116. KrA, Vilhelm Linders arkiv, vol. 25.
117. Ibid. Om nomineringen säger Flach: ”Dahlgren hade uppfört mig på sitt förslag”. Troligen åsyftar han kommendören Per Dahlgren (1858–1945) som då nyss blivit chef för Sjökrigshögskolan och var politiskt verksam. Han synes ha varit en själsfrände till Flach.
118. Ibid.
119. Slott och herresäten i Sverige, Östergötland, del 2, s. 335 ff.
120. Om Gustaf af Ugglas (1820–1895) se SMK, 8, s. 86; Oscar II, a. a. s. 275, 372; Nevéus, a. a. passim.
121. Kungl. Sjökrigsskolan, s. 122.
122. Aktuellt och historiskt, med. från Försvarsstabens krigshist. avd. 1962, Albin Widén, Fregatten Vanadis’ världsomsegling, s. 124–165.
123. Personligt meddelande av frih. Oscar af Ugglas. – Se Helmer Key, A. O. Wallenberg, en minnestekning, Sth 1916, s. 18, 200–201.
124. FK 1883: 41, s. 9. – Stjernspetz (1834–1918) var led. av FK 1879–87 och av AK 1888–93. Han blev senare disponent på Rockhammars bruk.
125. Svenska flottans historia, III:1, s. 97 ff och III:2, s. 333–34, 343–46; Kungl. Örlogsmannasällskapet, a. a., s. 92–93, 119 ff; Marinstaben 1884–1934, s. 8 ff; H. T. Lenton, Krigsfartyg efter 1860, Sth 1971, s. 82 ff.
126. Kungl. Sjökrigsskolan, s. 122.

127. Sten Dehlgren, Torpedvapnet och lifvet ombord å dess fartyg, Sth 1905, s. 73.
128. Svenska flottans historia, III:2, s. 309. – Natt och Dag (1861–1906) var Sjökrigshögskolans förste adjutant och förste lärare i sjökrigshistoria. Han var kamrat till af Ugglas på Vanadis' världsomsegling 1883–85; i engelsk örlogstjänst som omedelbar efterträdare till Flach 1888–90. Minnesord i TiS 1906, s. 514 ff.
129. AK 1905:39, s. 54–56. Se Burgman, a. a., s. 213 ff.
130. TiS 1906, s. 136–184.
131. Ibid., s. 162.
132. Svenska flottans historia, III:2, s. 340.
133. Ibid., s. 311.
134. Grimberg, a. a., IX, s. 477; Den svenska historien, del 9, s. 180.
135. Claes Lindsström, Pansarfartyg åt Sveriges flotta, Årsbok utg. av Sveriges flotta, 1907, s. 11.
136. TiS 1906, s. 183–84. – Erik Hägg framför i sitt verk Örlogsflottan, s. 11, samma uppfattning: "Det var hotet från den fullt krigsberedda svenska flottan som mer än något annat tvingade Norge till eftergift".
137. Se Arnold Munthe, Svenska sjöhjältar, Sth 1923, VII:6, s. 79 ff; Grimberg, a. a., VII, s. 598 ff. – Om pansarbåten Dristigheten som "med sin harmoniska silhuett ansågs som en av de vackraste pansarbåtarna" (Sv. flottans hist. III:2, s. 336) se Magnus von Arbin, Med Dristigheten på långresa 1906–07, årsbok utg. av Sveriges flotta, 1907, s. 70–82 samt Allm. försvarsföreningens årsskrift, 1901, II.
138. Biografiskt Lexikon, elfte bandet, Uppsala 1843, s. 396; [K. G. Tornquist], Grefve de Grasses sjö-batailler och Krigs-operationerne uti Vest-Indien..., Sth 1787, s. 87, KB:s ex.; Tornquist, The Naval Campaigns of Count De Grasse during the American Revolution 1781–1783, translated by Amandus Johnson, Philadelphia 1942, s. 63, 133–34, 171.
139. Hadenius och Nevéus, a. a., s. 85–100.
140. Personligt meddelande av frih. Oscar af Ugglas.
141. Ibid.
142. TiS 1912, s. 439–447.

SJÖHISTORISKA SAMFUNDETS STYRELSE

Arbetsutskott:

Viceamiral Einar Blidberg, Bromma, ordförande
Överbibliotekarie Wilhelm Odelberg, Drottningholm, vice ordförande
Förste arkivarie Lennart Rosell, Danderyd, sekreterare och redaktör för samfundets skriftserie
Förste arkivarie Björn Gäfvert, Stockholm, skattmästare
Marindirektör Gunnar Schoerner, Stockholm

Övriga ledamöter:

Redaktör Ebbe Aspegren, Stockholm
Professor Gösta Berg, Stockholm
Landsarkivarie Lars O Berg, Uppsala
Professor Oscar Bjurling, Lund
Docent Stig Ekman, Sollentuna
Bankkamrer Fritz Englund, Solna
Redaktör Jan Magnus Fahlström, Stockholm
Förste intendent Sibylla Haasum, Stockholm
Sjökartedirektör Folke Hallbjörner, Norrköping
Kommendörkapten Allan Kull, Stockholm
Avdelningsdirektör Åke Lindwall, Stockholm
Förste arkivarie Elsa Nordström, Stockholm
Leg. tandläkare Bo Wiklund, Solna
Kommendörkapten Bertil Åhlund, Täby

Hedersledamot av Sjöhistoriska Samfundet:
Bankkamrer Fritz Englund

Innehåll

<i>Lars Ericson</i> , Stockholm och flottrustningarna i början av 1600-talet. Ett bidrag till kännedomen om hemmafronten och krigsansträng- ningarna under tidig stormaktstid	5
<i>John B Hattendorf</i> och <i>Gunnar Sundell</i> , Med sjönvinden till Newport. De första svenskarna vid US Naval War College. (English Summary) ..	30

Pris c:a 60 kr

Beställes genom bokhandel eller direkt hos Sjöhistoriska Samfundet,
Box 102 33, 100 55 Stockholm

ISSN 0280-6215